611612

CASTRUCCII

BONAMICI

COMMENTARIORUM

DE

BELLO ITALICO

LIBER II.

LUGDUNI BATAVORUM:

EDITIO ALTERA.

cIↃ cI cc LI.

Digitized by Google

CASTRUCCII BONAMICI
Commentariorum de Bello Italico
LIBRI SECUNDI
AD
PHILIPPUM
BORBONIUM

Parmenſium, Placentinorum, & Guardiſtallenſium Ducem, Ferdinandi Regis Hiſpaniarum, & Caroli Regis Neapolis & Siciliæ Fr.

PRÆFATIO.

QUERELA *illa vetus, eorumque* PHILIPPE Dux, *crebris uſurpata ſermonibus, qui inani quadam antiquitatis ſpecie commoti faſtidire præſentia conſueverunt: interiiſſe jam apud nos præclarum olim genus hominum, at-*

quæ virtutum; non magnopere me quidem unquam movit, qui multa veteribus concedens non adimo noſtris temporibus rerum gloriam maximarum; eandemque ſemper fuiſſe video humanæ naturæ conditionem, ut, licet optimum quidque rariſſimum ſit, nunquam tamen non extiterint ſingulares viri, atque omni laudis genere excellentes. Nam, ut alia omittam, qui bellicis abundarent laudibus, ætate certe noſtra non defuerunt. Federicus quidem Boruſſiæ Rex in Germania, Mauritius Saxo in Gallia, atque in Hiſpania Joannes Gagius digni ſane exiſtimari debent, qui cum illis Imperatoribus conferantur, quorum magnum eſt in Græcis, Romaniſque literis nomen: & multa ſunt domi, militiæque geſta ab Genuenſibus hoc tempore, adeoque præclara, ut vetus illa Italorum virtus, quam nimia jam ſervitute oppreſſam eluxerant omnes, revocata ab illis in lucem, & aucta etiam ſit. Atqui, ſi ullum eſſe poteſt temporum diſcrimen, non in vetuſtatis, aut novitatis nomine, ſed in eo poſitum eſt, quod fortunatiores cæteris ætates quædam fuerint ſcriptores nactæ illuſtres, qui eorum hominum, qui tum florebant, recteque factorum memoriam ſcriptis commendatam ſuis nulla extingui oblivione voluerunt. Quo mihi vehementius ex noſtris hominibus ii excitandi videntur, qui ingenio, doctrinaque præſtant; ut, quoniam in noſtram ætatem res inciderunt, virique maxime memorabiles, ne tantum illius decus jacere patiantur in tenebris, aut inconditis, vel ineptis narrationibus illuſtrari putent. Hiſtoria enim, quæ magiſtra vitæ appellatur, & poſteritati maxime inſerviat, oportet, non quid actum tantummodo, quove

die

die ſit, id oſtendit, ſed quo conſilio, quaque ratione geſtum ſit, demonſtrare debet; neque ſanæ mentis poſteri curabunt ſcire, ut eleganter accubuerit Imperator, quove temporis puncto in urbem aliquam ovans introjerit, ſed quam perite ſententiam ſuam dixerit in concilio, aut ſtrenue in acie dimicaverit. At vero his temporibus, qui rudia quædam monimenta copioſe, diligenterque collecta atque annotata proferant laborioſi homines; quorum induſtriam non contemno equidem, quippe quam poſſe hiſtorico utilem eſſe videam, ſunt etiam multi; qui autem hiſtoriam ita ſcribat, quemadmodum Thucydides, & Xenophon apud Græcos, Salluſtius, & Cæſar apud Romanos, &, ne noſtros contempſiſſe videar, Macchiavellius, & Guicciardinius ornate prudenterque ſcripſerunt, reperietur fortaſſe nemo. Atque hujuſce rei culpam nonnulli in principes transferunt, qui cum honeſti, fortes videri malint, quam eſſe, illos ſcilicet extinctos vellent, quorum per literas, ſcribendique genus grave, & liberum ſua vitia, detractis ſimulationum involucris, in oculis hominum, atque in celebritate verſantur omnium gentium. Ego vero non tam principum iniquitatem, quam perverſitatem accuſaverim certorum hominum, qui congeſta quædam temere obtrudunt tanquam aliquod hiſtoricum opus perfectum, nihilque arroganter ſane probant, niſi quod ſe aſſequi poſſe confidunt. Quibus non dubito, quin mirificus is architectus videatur, qui materiam, calcem, cæmenta convehat, perfectione operis neglecta. Sed horum perverſitate judicii illa paulatim monſtra irrepſerunt, ut alii in coacervandis publicis privatiſque tabulis ætates contererent ipſas,

 ſeſe-

que virtutum ; non magnopere me quidem unquam movit, qui multa veteribus concedens non adimo noſtris temporibus rerum gloriam maximarum ; eandemque ſemper fuiſſe video humanæ naturæ conditionem, ut, licet optimum quidque rariſſimum ſit, nunquam tamen non extiterint ſingulares viri, atque omni laudis genere excellentes. Nam, ut alia omittam, qui bellicis abundarent laudibus, ætate certe noſtra non defuerunt. Federicus quidem Boruſſiæ Rex in Germania, Mauritius Saxo in Gallia, atque in Hiſpania Joannes Gagius digni ſane exiſtimari debent, qui cum illis Imperatoribus conferantur, quorum magnum eſt in Græcis, Romaniſque literis nomen: & multa ſunt domi, militiæque geſta ab Genuenſibus hoc tempore, adeoque præclara, ut vetus illa Italorum virtus, quam nimia jam ſervitute oppreſſam eluxerant omnes, revocata ab illis in lucem, & aucta etiam ſit. Atqui, ſi ullum eſſe poteſt temporum diſcrimen, non in vetuſtatis, aut novitatis nomine, ſed in eo poſitum eſt, quod fortunatiores cæteris ætates quædam fuerint ſcriptores nactæ illuſtres, qui eorum hominum, qui tum florebant, recteque factorum memoriam ſcriptis commendatam ſuis nulla extingui oblivione voluerunt. Quo mihi vehementius ex noſtris hominibus ii excitandi videntur, qui ingenio, doctrinaque præſtant; ut, quoniam in noſtram ætatem res inciderunt, virique maxime memorabiles, ne tantum illius decus jacere patiantur in tenebris, aut inconditis, vel ineptis narrationibus illuſtrari putent. Hiſtoria enim, quæ magiſtra vitæ appellatur, & poſteritati maxime inſerviat, oportet, non quid actum tantummodo, quove

die

die ſit, id oſtendit, ſed quo conſilio, quaque ratione geſtum ſit, demonſtrare debet; neque ſanæ mentis poſteri curabunt ſcire, ut eleganter accubuerit Imperator, quove temporis puncto in urbem aliquam ovans introierit, ſed quam perite ſententiam ſuam dixerit in concilio, aut ſtrenue in acie dimicaverit. At vero his temporibus, qui rudia quædam monimenta copioſe, diligenterque collecta atque annotata proferant laborioſi homines; quorum induſtriam non contemno equidem, quippe quam poſſe hiſtorico utilem eſſe videam, ſunt etiam multi; qui autem hiſtoriam ita ſcribat, quemadmodum Thucydides, & Xenophon apud Græcos, Salluſtius, & Cæſar apud Romanos, &, ne noſtros contempſiſſe videar, Macchiavellius, & Guicciardinius ornate prudenterque ſcripſerunt, reperietur fortaſſe nemo. Atque hujuſce rei culpam nonnulli in principes transferunt, qui cum honeſti, fortes videri malint, quam eſſe, illos ſcilicet extinctos vellent, quorum per literas, ſcribendique genus grave, & liberum ſua vitia, detractis ſimulationum involucris, in oculis hominum, atque in celebritate verſantur omnium gentium. Ego vero non tam principum iniquitatem, quam perverſitatem accuſaverim certorum hominum, qui congeſta quædam temere obtrudunt tanquam aliquod hiſtoricum opus perfectum, nihilque arroganter ſane probant, niſi quod ſe aſſequi poſſe confidunt. Quibus non dubito, quin mirificus is architectus videatur, qui materiam, calcem, cæmenta convehat, perfectione operis neglecta. Sed horum perverſitate judicii illa paulatim monſtra irrepſerunt, ut alii in coacervandis publicis privatiſque tabulis ætates contererent ipſas,

 ſeſe-

ſeſeque propterea magnos appellari hiſtoricos vellent; alii delectu verborum, ac ſententiarum hiſtoriam fieri mendoſiorem crederent; alii denique de ipſorum veterum hiſtoricorum laude detrahere non dubitarent, cum dicerent, quod res geſtas exornaverint, conſiliaque Regum, atque Imperatorum fuſius explicaverint, peccaſſe eos in hiſtoria vehementer, quos qui ſequuntur, ii ſunt uni laudatiſſimi. Tametſi pudere illos arbitror ſententiæ ſuæ, cum videant, eorum, qui ad illas ineptias abierint, ſcripta evaneſcere ſtatim, vix ut appareant; eorum autem, qui ab optimorum hiſtoricorum veſtigiis non receſſerunt, poſteritate ipſa, cui potiſſimum ſcribere debemus, creſcere, & confirmari. Me certe magis piget nobiliſſimorum auctorum gravitatem, & vim non eſſe in ſcribendo aſſecutum, quam ſecutum eſſe pœniteat. Quanquam ne conatus quidem ipſe contemnendus eſt in maximis præſertim rebus: Atque eo me minus inſtituti mei pœnitere oportet, quod grate libenterque intellexerim trans mare, tranſque alpes, quibus in locis præclariſſimæ artes, ac diſciplinæ vehementius jam, quam in earum quaſi parente, atque altrice quondam Italia ipſa coluntur, non reprehendi rationem ſcribendi meam; exemploque noſtro experrecta eſſe hominum ſtudia, qui majore profecto, quam nos, ingenio atque eruditione id efficiant; ut, cum ætas noſtra rerum geſtarum gloria nullis veteribus cedat, pulcherrimæ etiam alicujus hiſtoriæ laude cum illis adæquata eſſe videatur. Verum, quod honos alit artes, omneſque ad ea potiſſimum perſequenda incenduntur, quibus ad opes, atque ad honores præmia ſunt conſtituta, eruditorum idcirco homi-

mi-

minum ſtudiis accedat neceſſe eſt Principum liberalitas, atque optimus in præclaros auctores animus. Magnificum eſt, vereque regium eorum, quibus imperes, utilitati ſervire; Neque major ad populos, quam ex recte conſcripta hiſtoria permanat utilitas: Quæ quidem hiſtoria dat principibus regnandi, dat populis præcepta parendi, propoſitiſque virtutum exemplis, & præſentes, & poſteros longe omnes excitat ad veram gloriam, quæ magnorum eſt in genus hominum pervagata fama meritorum. An, cum ſordido, atque humili cuique e plebe opes patere Principum debeant, quod non tam ipſorum, quam communes omnium ſint; iis erunt occluſæ, quorum literis, atque præceptis beatæ ſunt civitates, ipſi clari Principes, ac potentes habentur? Si leviores artifices, quod corporis ſimulacra ignotis nota faciant, non vulgaribus dignos præmiis ſummi Reges ducunt, quam benigne invitare, quam fovere liberaliter decet eos, qui virtutem illuſtrium virorum ſcriptis exprimunt ſuis, & perutilis exempli imitatio poſteris ut prodatur, divino efficiunt ingenio?

Quæ res, Vos, magis quàm cæteros commovere debet, o Clariſſimi BORBONII PRINCIPES, *quorum tam multæ ſunt in Italiâ præſertim geſtæ res amplæ, atque magnificæ, ut earum pati intercidere memoriam grave ſit Vobis, Italicæ verò dignitati iniquum, virtuti ipſi prope injurioſum futurum. Quis* CAROLI *Neapolis, ac Siciliæ Regis fortitudinem? Quis conſilium? Quis tuum,* PHILIPPE DUX, *adverſis, ſecundiſque temporibus eundem ſemper animum non maxime celebrandum, ac ſcriptione digniſſimum judicet? Me quidem de Italico*

bello

bello ſcribentem, quod bellum atrox, & periculuſum propter Te totum, atque abs Te fere totum geſtum eſt, inaudita virtus rapiebat in admirationem ſui. Videbam enim habuiſſe Te pueritiæ tempus extremum principium maximorum imperiorum, neque, cum aſſidue inter tela, ac cædes verſarere, cum frigore, cum calore ſæpe nimio vexabare, ullis unquam eſſe periculis deterritum, fractum incommodis; eundemque Te, qui toties hoſtium impetus pene puer fregeras, gloriamque viceras omnium Imperatorum, nunquam in victoriâ ſuperbum, in bello crudelem fuiſſe intelligebam. Quæ tua vero in pace moderatio? Nam, *cum feſſis, atque exhauſtis diutino bello provinciis, victores communi ſaluti conſulere vellent, victi ſuæ; neceſſario factum eſt, ut ea Tibi Italiæ pars obveniret, quæ propter anguſtos fortaſſe fines non generi, non animo, non tuis certe rebus geſtis par eſſet: neque in hac aut temporum, aut fortunæ injuria quiſquam Te mærentem, lamentantemque vidit. Atque illam tamen Italiæ regionem haud Te vel ideo indignam exiſtimaveris, quòd* ELYSAM *Matrem Tuam ediderit, Reginam excellenti animo, ac virtute præditam. Qua unâ commemoratâ laude, nihil de* FARNESIIS *conſilio, manuque præſtantibus veteribus ejus provinciæ dominis, nihil de urbium pulcritudine, agrorum ubertate, civium ingenio, quam ad bonas artes propenſi, quam exteris hoſpitales ſint, nihil, inquam, attinet dicere. Una enim illa inobſcurare cæteras ejus regionis laudes, Tibique,* PHILIPPE DUX, *non ingratum afferre laborum, ac periculorum fructum videtur. Sed hos ipſos labores, hæc pericula, virtutes illas*

las gravi, & copioſâ aliquâ hiſtoriâ non enarrare indignum ſane eſt, atque ab Italicorum ingeniorum præſtantia alienum; cum præſertim tanti Principis adventu Italiam ipſam otio, ut vera fateamur, languentem turpiſſimo, atque in mores abeuntem barbarorum ſpes ſit, commotam jam CAROLI *Fratris Tui Regno ſapientiſſimo, & invicto etiam Genuenſium exemplo, revocari aliquando poſſe ad optimas illas artes domi, foriſque recolendas, quarum ſtudio eluxit illa quondam, veluti divinum aliquod lumen. Equidem,* PHILIPPE DUX, *quanquam neque uſu ſatis, & ingenio parum poſſim, nolui tamen in tam abundanti rerum abs Te geſtarum materia ipſe mihi deeſſe. Itaque ſecundum hunc Commentariorum meorum de bello Italico librum conſcribere, Tibique conſcriptum jure, ac merito dicare non dubitavi; neque putavi, aut repudiaturum Te, qui res ad ſcribendum maximas adhibuiſſes, ſcriptoris patrocinium; aut, cum alii ſive ceſſarent, ſive ſcribere non auderent, ſedulitatem noſtram inutilem cuiquam vel invidioſam fore.*

Ἐξ ὧν συνιδόντα, καλλίστην παιδείαν ἡγητέον πρὸς ἀληθινὸν βίον τὴν ἐκ τῆς πραγματικῆς Ἱστορίας περιγιγνομένην ἐμπειρίαν. Μόνη γὰρ αὕτη χωρὶς βλάβης ἐπὶ παντὸς καιροῦ καὶ περιστάσεως κριτὰς ἀληθινοὺς ἀποτελεῖ τοῦ βελτίονος.

Πολύβιος. Ἱστορ. Βιβλ. α.

CASTRUCCII BONAMICI

COMMENTARIORUM

DE

BELLO ITALICO

LIBER SECUNDUS.

ADVENTU PHILIPPI Gallorum in Ciſalpinam Galliam, Gagiique aucto exercitu auxiliaribus Genuenſium copiis, Auſtriaci, qui ad equitum peditumque millia erant xv. magnum in timorem perveniunt, ne, congredi tam impari numero ſi cogantur, deſperatis rebus, Italiam dimittere omnem neceſſe habeant. Rex autem Sardiniæ, cujus maxime res agebatur, animo valde laborabat, ut ab imminenti ſeſe periculo eriperet. Illi erat certiſſimum omnia prius experiri, quàm Philippum Hiſpani Regis F. Neapolitani Fr. habere magnum in Italiâ imperii æmulum, & finitimum. Itaque ſocios ſuos de auxiliis Germanos, de pecuniâ Britannos adhortari per literas, nuncioſque non deſiſtit: quorum al-

teri Boruſco, alteri domeſtico bello (quod Carolus Odoardus Stuartius Româ improviſo profectus, & Stuartianis partibus apud Scotos excitatis incredibili animi magnitudine gerebat) implicati quòd eſſent, non multum adjuvabant. At ille delectum nihilominus habere perſeverat inclinatione temporum, ac fortunæ non deterritus: pecunias cogit: oppida firmat: quas habet numero millium vix duodeviginti copias contrahit. Locum caſtris deligit ut diximus, naturâ loci manuque munitiſſimum. Munitiſſimas item Alexandriæ, ac Dertonæ arces progredientibus opponere Borboniis conſtituit. Scribit Sculemburgio, quoniam disjectâ manu, pares eſſe nequeant, ad ſe ut quamprimum veniat; contractis copiis, occupatiſque regionibus, e quibus repugnare poſſint, Borboniorum tardari impetum, & temporis expectari opportunitatem poſſe.

Sculemburgius erat eo tempore ad Ripaltam, & qui jam ante ſibi timens adjungi Regi Sardiniæ vehementer cuperet, multò celeriùs, his literis acceptis, ad eum properavit, &, conjunctis copiis, non longe ab eo loco, ubi Tanarus in Padum influit, ad Auguſtam Batienorum conſedit. Lævum ipſe, Rex Sardiniæ dextrum caſtrorum latus obtinebat: quorum erat ejuſmodi ſitus, ut poſita locis fructuoſiſſimis omnium rerum abundarent copiâ, & fluminibus munirentur iiſdem, quibus continebantur. Quocumque autem Borbonii irruerent, ſive Alexandriam, ſive Dertonam, quæ non multum a caſtris aberant, oppugnare vellent, facile erat Regi,

Scu-

Sculemburgioque ex tàm propinquis caſtris in utramque partem ſubſidio accurrere, atque oppugnationem repentino, ſi opus eſſet, incurſu diſturbare. Pontes in Tanaro, Padoque effecerant duos. Hos magnis operibus, ac præſidiis firmaverant. Ex his levis armaturæ pedites equiteſque emittebant, qui latius vagarentur, vias obſiderent, commeatus noſtros, & pabulatores interciperent. His rebus tranſalpina auxilia expectare, & bellum in hyemem ducere cogitabant; quo tempore plures poſſe rem caſus recipere ſperabant.

Gagius, communito Gavio, quo in oppido omnem belli, ut antea dictum eſt, apparatum, ægroſque deponeret, ejuſque oppidi arce Præfecto Laurentio Imperiali traditâ, qui eam cum Varenhenſi de exercitu Genuenſi cohorte, & Caroſium item tueretur, diſcedendum inde, ulteriuſque ſibi progrediendum exiſtimavit. Itaque rei frumentariæ provideri, vecturas civitatibus deſcribi, caſtrenſes atque obſidionales machinas ſupportari mandat. Militum contentiones, quæ in exercitu ex tot nationibus, generibuſque hominum variis conflato interdum ſuboriebantur, ſeveriori coercet edicto, ut nequis ſeſe veteranus tyroni, Hiſpanus Genuenſi, Neapolitanove intolerantiùs miles præferret. Hortatur, ut, depoſitis inanibus æmulationum ſtudiis, unâ omnes mente bello ſerviant; neque ſe in milite verborum arrogantiam, ſed virtutis laudare præſtantiam dicit. Vievillæum legatum commeatuum explicandorum causâ jam ante Novas miſſum revocat, eundem,

aliquot Novis præſidio cohortibus relictis, cum parte, quam habet, copiarum explorare iter, primoque agmini præeſſe jubet. Ipſe cum reliquo exercitu ſubſequitur; & ſecundùm Lemurem amnem iter faciens, Capriatam eodem die venit. Quò cum veniſſet, caſtra in ſatis amplâ planicie facit, quæ uſque ad Predoſam Alexandrini agri vicum porrigebantur. Ea venit in caſtra Liguſtica Genuenſis exercitus legio. Hujus legionis Centuriones, qui Protribunorum mil. loco mererent, Cives erant ex nobilitate parato omnes animo ad quodcumque pro Reip. dignitate periculum ſubeundum. Ibi verò Gagius cognoſcit ab Rege Sardiniæ in una caſtra receptum Sculemburgium. Cui quidem ſi nihil eſſet ſpatii datum ad ſeſe cum Rege conjungendum, &, Capriatâ poſtabitâ, ſi ſtatim ab Gavio nihil moratus ad Julianum pagum rectâ Gagius contendiſſet, exiſtimabant plerique, futurum fortaſſe, ut ferme in ipſo bellum initio finiretur. Nam Sculemburgius, præoccupatis ab Gagio viis, neque facilem ad Regem acceſſum, neque tutum habebat receptum, & cogebatur, ut numero, animoque inferior multo noſtris, alieniſſimo tempore, longe ab Rege Sardiniæ abductus dimicare, aut Iriam Ticinumque oppida verſus, receptum parare fugæ ſimilem. Quo in receptu, imminentibus præſertim Gagianis, & Regem Sardiniæ demorante Philippo, magna ipſi militum, atque omnium fortaſſe rerum jactura facienda erat. Simili ratione Rex Sardiniæ cum auxilio Sculemburgii nudatus, neque per ſe impari numero Philippo, Galliſ-

que

que irruentibus obviam ire, neque ſuis ſe caſtris tenere, ne a multitudine noſtrorum intercluderetur, poſſet, coactus eſſet aut tenuiſſimâ victoriæ ſpe de imperio ac ſalute uno prælio decertare, aut inſigni cum detrimento Alexandrinum & Dertonenſem agros dimittere, & Auguſtam uſque Taurinorum profugere: quod utrumque certiſſimam perniciem afferebat ei, qui neque firmum, neque amplum haberet exercitum, eoque exercitu fortunas omnes contineri ſuas videret. Ita Sculemburgio mora Gagii, Regi Sardiniæ Sculemburgii celeritas ſalutem attulit.

Interim ex omni fere eâ regione, quæ cis Tanarum eſt, Bormiamque amnem attingit, legati ad Philippum veniunt, ſuorum qui excellens ſtudium profiteantur, polliceanturque omnia facturos quæcumque imperaverit. Imperat jumenta. Illi undique conquiſita adducunt in caſtra. Quæ res maxime fuit opportuna. Nam peſtilentia late ſerpens in Subalpinis,& per Ciſalpinam vulgata Galliam, boves ferè omnes morbo tentaverat, atque abſumpſerat, adeo ut neceſſariis ab rebus, raris ſubvectionibus, laboraretur. Eâdem item de causâ, ne carne milites veſcerentur peſtilenti, edici placuit, ut mercatori, calonive ejuſmodi pecus ſine certâ cautione vendere in caſtris ne liceret, capitis pœnâ iis, qui non paruerint, conſtitutâ. Sed Philippus proſperis elatus rebus, & fecundiſſimâ populorum voluntate, paulo longius procedit; caſtraque metari ad locum jubet, qui Serſellus appellatur, ab Alexandria longe millia paſſuum vii.

Gagius quoque viii. omnino dies ad Capriatam commoratus, Boſcum proficiſcitur, Alexandrini vicum non ignobilem; & quàm proximè poteſt, Philippi caſtris caſtra ponit. Caſtrorum propinquitate invitati, & dignitate hominis admoniti Dux Mutinenſium, Gagiuſque, & Brignolius Salius Philippum conveniunt, eique de ſuo in Ciſalpinam Galliam adventu gratulantur. Philippus item Gagiani exercitus viſendi causâ, proſequentibus compluribus legatis, ducibuſque, quo in numero erat Malibojus Gallicæ militiæ Magiſter, & Gallorum in Italiâ Imperator, noſtra venit in caſtra. Producto exercitu per omnes adequitat ordines. Genuenſium copiarum robur, atque ordinem maxime admiratur; & Brignolium-Salium ſummum earum Præfectum, qui aderat, intuens: eſt verò, inquit Brignoli, cauſa, cur meo nomine Reip. gratias per literas agas ſingularibus verbis, quòd Borbonias partes præclaro ſane, & firmo exercitu juverit. Philippi aſpectu fit maxima inter milites gratulatio, omniumque animi ad lætitiam, ardoremque pugnandi excitantur. Spes augetur victoriæ. Itaque concilium ſtatim advocatur. Quo in concilio cum deliberaretur, Alexandriam oppugnari placeret, an Dertonam, res in controverſiam deducitur.

Gagius oppugnandam Alexandriam cenſebat, neque tantum in Dertonâ captâ præſidii, quantum in Alexandriâ expugnatâ & præſidii, & opportunitatis eſſe exiſtimabat. Dertonâ captâ, quæ devia quodammodo ſit, nihil fere profici: non loco hoſtem moveri, non denique prohiberi, quin, ut ſæpe jam fecerit,

cerit,

cerit, liberè, atque audacter in Genuenſem uſque provinciam prædabundus excurrat, commeatuſque intercipiat, qui ex eâ ad nos provinciâ abundè ſupportantur: exercitum verò noſtrum aut diſtrahi magnâ ſubmiſsâ manu, quæ commeatus expediat, vel commeatibus impeditis rerum inopiâ neceſſariarum premi. At verò in Alexandriâ firmiſſimum noſtris ad omnem belli fortunam præſidium conſtitui; ejuſque arce expugnatâ, & commeatus explicari, & Genuenſes defendi, & hoſtem non modo cohiberi, ſed eo etiam compelli, ut ſalutem ſuam aut ancipiti prælio committat, aut fugâ petat longiſſimà: non Caſale, Haſtamque Pompejam, Forumve Fulvii tanti eſſe, ut amiſsà Alexandriâ, fugientibus tutæ, victoribus difficiles poſſint videri: Dertonam ipſam Alexandrinæ arcis caſum facile conſecuturam: neque quicquam intereſſe ipſoſne Auſtriacos, Regemve Sardiniæ profligent, ſine quo Rege vigere Auſtriaci in Italiâ nequeant. Quod ſi neceſſitate, ac deſperatione compulſus prælio velit decertare, tum verò intellecturum Sardiniæ Regem, quid cum Auſtriacis Subalpiniſque ſuis collati invicti Galli, atque Hiſpani exercitatiſſimi in armis, quidque Italicæ virtutis vindices Neapolitani, & Genuenſes valeant; qui ut cæteris rebus inferiores ſint, multitudine certe obruere hoſtem poſſunt. Tametſi non tam hoſtem verendum, qui multis jam rebus ſui timoris ſigna miſerit, quàm anni tempus: adeſſe enim jam, atque appropinquare Autumnum; quo tempore cum maximi accidant imbres, viæque omnes in Ciſalpinâ præſertim Galliâ deterrimæ fiant, quis ſati-

ſatigatum pluviâ militem continenti inſuper labore conficiat ? Quis in tantâ proluvie aggerem extruere, tormenta promovere, arcem denique tentare audeat opere, & præſidio munitiſſimam ; quæ Tanaro præterea non mediocri certe alluitur amne, in eâque regione ſita eſt, ubi ſuffoſſo ſolo iii. in altitudinem pedum aqua abundat ſtatim, atque effluit ? Proinde, dum tranquillitas eſſet, dum vires integræ militum, oppugnandam eſſe Alexandriam, cujus tanta eſt opportunitas, dici ut poſſit, eâ in poteſtatem redactâ, bellum eſſe prope confectum. Malibojus contra, eo ſe minus dubitare dicebat, quin Alexandrinæ arcis oppugnatio ſeponenda modo eſſet, quòd eas res, quas Hiſpanorum imperator commemoraſſet, ipſe quoque perſpiceret; intelligeretque non minori, quàm lx. dierum ſpatio validiſſimam expugnari arcem poſſe, præſertim quam ſuccinctam eſſe Regis Sardiniæ, atque Auſtriacorum exercitibus videat: ſibi etiam perſuaderi non multum inde ad reliquas adminiſtrandas res ſuperfuturum temporis ; ſed eâ ipsâ re admoneri, quo diligentius multo proſpiciat, ne diutinæ oppugnationis morâ implicati, cæteris noſtri rebus excludantur, neve interea hoſtes, opportunitate aliquâ datâ, confirmentur. Quid verò, inquit, proficimus, ſi in difficillimâ ſtatim oppugnatione offendimus, infectâque tandem re diſcedere cogimur ? An non plerumque accidit in bello, ut parvulis ex cauſis magna repente exiſtant incommoda ? Et, incommodo accepto, ſi belli initium ducatur a clade, atque ignominiâ, quo tandem milites ardore deinceps ani-

animorum, quâ fiduciâ vincendi futuros putatis? Quod fore omen reliquorum, ſi male priora proceſſerint? ac jam, ut omnia cedant ſecunda, nihil hominum, nihil fortunæ vitio peccetur, nulloſne crebris hoſtium eruptionibus, ignibuſque milites abſumi? nullos tædio laborum, periculorumque dilabi exiſtiſtimatis? Quò verò tunc mancum jam, & debilem, hyeme adventante maximâ, adducemus exercitum? Num, Alexandriâ captâ, reliqui præterea eſt nihil, quod agendum ſit? Non Dertona ipſa recipienda? Non pacandi Inſubres? Non Mediolani arx? Non Forum expugnandum Jutuntorum? Ideone alpes ſuperavimus, ideo maximos comparavimus exercitus, eoſque tanto commeatu, & molimento contraximus, ut Philippo Gallorum Regis Genero, cui Ciſalpina omnis late Gallia non ſufficit, unum tot rebus quæratur oppidum, eoque oppido imperii ejus amplitudo circumſcribatur? Quare, ne tantus ad maxima ſuperbiſſimo delectu collectus exercitus circa unius arcis mœnia conſeneſcat, omittamus Alexandriam, quæ difficilem habet, & longinquam oppugnationem; ac Dertonam potius oppugnemus, quæ neque militum noſtrorum vires difficultate oppugnationis atteret, neque diuturnitate morabitur. Quod vero ad commeatus explicandos, & Genuenſes tutandos attinet, non eſt, cur ſimus de commeatibus nimium ſolliciti, cum tantum equitatu valeamus; neque video, quare ab iis hoſtibus tantopere Genuenſes timeant, quos adventu noſtro timere vehementer, & latitare vident. His in utramque partem diſputatis, cum

a Ga-

a Gagio nihilominus, atque ab Hiſpanis, & Genuenſibus, qui concilio intererant, acriter reſiſteretur: oppugnate, inquit, Alexandriam, ſi ita vultis, Malibojus, & id commotiore vultu, ut excandeſcere videretur: mihi quidem certum eſt, inquit, totâ hâc ab oppugnatione tamdiu abeſſe cum meis, Rex dum reſcribat. Daturum enim ſe ad Regem Galliæ liras, quodque ille in hanc rem imperaviſſet, id ſe facturum pronunciaverat. Quæ oratio cum inſtituta eſſe videretur extrahendi temporis cauſâ, commodius multò Gagius duxit dare manus, quàm altercando, expectandoque diem ex die ducere, & bello opportuniſſimum terere tempus. Itaque ſuperavit ſententia Maliboji, etiam quòd ei Philippus acceſſerat, qui Regis Philippi patris inſtituto, ingenioque ſuo gallicis ſtudebat rebus, quodque ad Gallos redire ſumma rerum, & conſiliorum videbatur. Namque Hiſpanis ab Philippo Rege datum erat in mandatis diligenter, a Gallorum ſententiâ ne recederent, quorum opibus, atque auxiliis ad Italicum bellum uti ſe poſſe arbitrabatur. At Galli, qui Hiſpanorum conjunctione ſatis habebant diſtrahere in Italiam Auſtriacorum vires, ne tantum in Germaniâ valerent, non tam enixe favebant, & cupiebant Hiſpanis, quàm videri volebant; vel invidiâ communi humanæ gentis vitio, quòd ſuæ detractum potentiæ crederent quidquid acceſſiſſet alienæ, vel timore quodam permoti, ne potentiores Hiſpani facti conſilium ſibi caperent ſeparatim, neu pacis bellique conditiones ab ſe latas contumacius abnuerent, quam pati homines

nes poſſent, qui omnia ad arbitrium, atque utilitatem referrent ſuam.

Concilio dimiſſo, Philippus ab Serſello, Gagius a Boſco profecti, diverſo uterque ab Alexandria itinere, quò primùm contendiſſe videbantur; Philippus non longe a Boſco ad Frigariolum, Gagius ad Julianum pagum, eumque locum, qui Garofolorum turris appellatur, qui locus abeſt a Dertonâ circiter millia paſſuum iii., caſtra ponunt. Mittitur Marchio Caſtellarenſis Philippi legatus, qui ab Novis, Gavioque oppidis tormenta, reliquaſque res, ad oppugnationem quæ pertinent, iiſque in oppidis Genuâ opportunè ſubmiſſæ aſſervabantut, ad exercitum confeſtim deducendas curet. Evocatur Pincaronius Præfectus Fabrûm, qui ex noſtris prope Mutinam caſtris, ut antea cognitum eſt, miſſus ab Gagio fuerat cum hominum millibus v. præſidio tormentis, impedimentiſque illius exercitus: Atque iis Pincaronius in naves impoſitis, quæ Genuam mari deferrentur, ipſe cum expedito agmine terrâ progreſſus, & impetrato ab Etruſcis, qui ſeu vim veriti, ſeu nullis impliciti partibus quieſcebant, tranſitu; & hoſtibus, qui, ut ei Lunenſem in agrum deſcendenti in itinere occurrerent, Vectio duce properaverant, ſummâ vitatis celeritate, Rapallum tandem pervenerat, oppidum Genuenſium in litore poſitum ad orientem, atque ab Genuâ circiter millia paſſuum xx. Atque inde evocatur, qui Dertonæ ad oppugnationem tormentis, operibuſque præſit. Caſtra Gagii ad Garofolorum turrim, ut diximus, poſita communiuntur. In ea ſuas trans-

transferre copias Philippus conſtituit. Perpetuæ foſſæ, quibus omnia fere caſtra cingantur, perducuntur, atque aquâ ex flumine derivatâ complentur. Id hoc conſilio, quoniam planiſſimo in loco explicata neceſſariò, atque eſſent obverſa ad hoſtem caſtra, ut ſi ea ille, Gagianis in Dertonenſi oppugnatione occupatis, tentare auderet, ejuſmodi difficultatibus abſtererretur: Philippi autem milites, equiteſque, & propugnare faciliùs, & aquari commodiùs poſſent. His conſtitutis rebus, Dux Mutinenſium, Gagiuſque, & Malibojus cum peditatus, & equitatus parte proficiſcuntur ad caſtra hoſtium exploranda Tanarum, Padumque verſus. Loci naturam, & ſitum perſpiciunt caſtrorum. Salæo in itinere pago expugnato, nonnulliſque exceptis, & interfectis hoſtibus, in quos imprudentes, & diſperſos offenderant, in ſua ſeſe caſtra recipiunt.

At Sardiniæ Rex Alexandriæ vehementer timebat, quòd eò nos iter habere primis diebus cognoverat, valdeque perturbabatur, ne propugnaculo imperii ſui firmiſſimo ſpoliaretur. Itaque cohortes aliquot ſubſidio in arcem ſubmittit. Præfectum per literas admonet, nihil reliqui ad defenſionem faciat: docet in eâ arce unum totius imperii ſui ab eâ parte auxilium poſitum eſſe: hortatur denique, ut fidem, & virtutem ad extremum uſque ſpiritum retineat. Ipſe tametſi totis dimicare copiis non conſtituerat, ne, ſuorum robore amiſſo, ſociis, hoſtibuſque, victus victorque opportunus ad injuriam foret, tamen educto identidem exercitu, inſtructiſque ordinibus

ſeſe

ſeſe oſtentabat in armis; atque Alexandriam potiſſimum reſpiciebat, ut oppugnationis tempore, ſi accidat, & præſidiariis cum ſpe imminentis ſubſidii ſtudium propugnandi accederet, & noſtris eâdem de cauſâ ſpes diſcederet arcis potiundæ.

Interim Genuenſes fidei, & ſociorum non obliti, Eſcerium caſtrorum Præfectum, qui rei militaris peritiſſimus habebatur, & bello Pannonico ordinem apud Germanos duxerat, cum ii. hominum millibus, qui x. millium ex fœdere numerum explerent, ad Gagium in caſtra contendere jubent. Gagius ab Juliano dextrâ progreſſus, flexuoſo magis quàm longo itinere Vighitiolum venit: qui locus eſt ultra Dertonam circiter millia paſſum ii. Eodem, uti conſtitutum erat, tempore a Frigariolo profectus in iiſdem ad Julianum caſtris, unde Gagius diſceſſerat, Philippus conſedit, equiteſque, ne longius a caſtris progrederentur, plurimorum dierum pabulum habere convectum juſſit. Ita media erat inter duos exercitus Dertona: neque hi tam longe inter ſe diſtabant, ut alter alteri auxilium ferre non poſſet. Officia Philippus, & Gagius partiuntur inter ſe. Gagius Dertonam oppugnet; Philippus contra hoſtes conſiſtat, nequa illorum poſſit irruptio oppugnationi moram, militibuſve in opere occupatis inferre periculum.

Captâ, ut diximus, Serravallis arce, eâdemque Genuenſibus ex fœdere attributâ, ad eum locum publicè ex S. C. recipiendum Brignolius Salius profectus erat. Caſtronovo præterea, Iriâque, reliquiſque omnibus circum

cum Dertonam vicis, agriſque in poteſtatem redactis, & jam advectis a Caſtellarenſi tormentis, cum nihil eſſet, objectis ab eâ parte Philippi caſtris, a Rege Sardiniæ Sculemburgioque timendum, cum etiam confirmatior eſſet, aucto noſtrorum numero, & frequentior ad opera miles; propterea quod, paucis amiſſis, Sevius cum ſuis ab expugnatâ Serravalle Gagii redierat in caſtra; cum item recentia ab Genuenſibus auxilia, & quæ cum Pincaronio iter per Etruriam fecerant, adventare prope diem copiæ dicerentur, opportuniſſimis rebus omnibus & Trib. mil. militarique architecto de exercitu Hiſpano Jacobo Sicrio uſus, homine ad uſum ac diſciplinam belli perito, Dertonam oppugnare Gagius inſtituit.

Ipſum erat oppidum in ſatis edito colle poſitum antiquitus, eoque deducta fuiſſe dicitur colonia civium Romanorum, quæ Ligures, Inſubreſque coerceret. Everſum, deletumque multis ſæculis poſt a Friderico Ahenobarbo ob egregiam erga Mediolanenſes fidem, Mediolanenſes æquam ſequuti regionem ad infimum collem publicè reſtituerunt, ut eadem urbs diruta, reſtitutaque ſocialis utrimque fidei documentum eſſet. Oppido nunc inſidet arx in colle ſita, ubi vetus fuiſſe oppidum dicitur; eaque duplici opere, & loci naturâ munita difficilem habere videtur oppugnationem. Nam & novas quaſdam munitiones ex ſtramentis, ac virgultis aggere conſtratis in circuitu adjecerat Sardiniæ Rex, & ipſa habet arx adſcenſum undique, præterquam a collibus, arduum. Quà enim parte in orientem ſpectat, colles ſunt pari fere

alti-

altitudinis faſtigio, qui ab Apennino initium ducunt, paulatimque ad planitiem redeunt, quæ eſt a ſeptemtrionibus propter viam Mediolanenſem, in eâque planitie ſub ipſis collium radicibus opera Borbonii ſua inſtituerant; quæ quidem opera non longius aberant ab oppido, quàm quo adjici jaculum poſſet. Tametſi autem ex arce, atque ex propugnaculo portæ, quæ appellatur Iria, omni telorum, igniumque miſſilium genere noſtri fatigarentur, opus perfecerant tamen; conſtitutiſque tormentis vii. muri partem eam, quæ a portâ Iriâ ad mœnium angulum inter ſeptemtriones, atque ortum ſolis pertingit, labefactare cœperant. Quo malo perterriti oppidani, cum ſeſe in arcem præſidiarii omnes recepiſſent, celeriter mittunt, qui urbem Gagio dedant ſeſeque imperata facturos ex auctoritate decurionum polliceantur.

Receptum oppidum, perductis ſtatim operibus, Borbonii circumvallant, iiſque colles etiam occupant, quos eſſe ad orientem diximus. Noſtris, qui in opere verſabantur, magnus inceſſerat terror jaculorum, quæ ſine ullâ intermiſſione ex arcis muro a Subalpinis adigebantur. Ad hos repellendos magno uſui fuerunt Corſi L. peritiſſima jaculandi gens de exercitu Genuenſi, qui tam audacter fortiterque ſuccedebant, ut conſiſtendi illis in muro poteſtas omnino non fieret. Itaque perfectis operibus, collocatiſque tormentis ad xii. kal. Sept. oppugnari undique arx cœpta eſt vehementiſſime; tantaque erat telorum vis, & jactarum copia ollarum, ut nullus in arce locus a ſtrage, incendioque defenderetur.

Non

Non tamen deerat negotio Præfectus arcis. Quæ enim deeſſe ad munitionem videbantur, perfici ſtatim, quæ convulſa, ac ſemiruta erant ex vi tormentorum reconcinnari imperabat. Excubias ipſe, ac vigilias adhortans, increpans circuibat. Eruptione, cum paratiſſimus eſſet a præſidiariis, eaque multum in diſturbandis noſtris operibus proficere poſſet, pugnare noluit militibus ſuis vel parcens, vel diffidens. At Rex Sardiniæ inani ſimulatione ſeſe oſtentare videbatur, quaſi laboranti ſubſidium arci laturus. Nam, cum partem copiarum ſuarum Tanarum tranſire, propiuſque Dertonam accedere juſſiſſet, repente, appropinquante primo Maliboji agmine, receptui cecinerat, ſuoſque omnes citra Tanarum vitabundus eduxerat.

Erat gravior in dies, atque aſperior oppugnatio. Luculentam ex noſtris plagam, dum murum ſubit incautiùs, Turrius acceperat Marchio Campoſanctenſis, & Hiſpanorum legatus. Complures etiam illorum vulnerabantur, atque interficiebantur. Exteriores arcis munitiones, quas ſtramentis, virgultiſque conſtratas demonſtravimus, injectum, aut dilapſum forte ignem cum facile comprehendiſſent, omnes conflagraverant, ardebatque etiam ingens lignorum ſtrues, quæ erat in arce ad obſidionis tempus reſervata; neque interim tormenta ceſſabant, omniaque erant cædis, incendiorum, ruinarum plena, adeo ut obſequium deſperatione exuentes milites præſidiarii, non modo acerbiùs ferrent reliquos labores, ſed penè etiam ſeditione factâ, de deditione, ut tandem ageretur, flagitarent. Quos Præfectus blando ſermone appellans, non poſſe edocet

docet ſine maximo rei militaris flagitio tam paucis diebus, firmiſſimæ arcis fieri deditionem: hujus rei totius rationem atque exitum uni ſibi eſſe curæ debere, cujus hæc omnia fidei commiſſa ſint: bonum ipſi animum haberent, atque, ut fortes milites decet, unam reſpicerent dignitatem, cætera ducibus, & fortunæ permitterent. Confirmatis militibus, & reſtinctis incendiis præſentis deditionis ſpes ſublata eſſe videbatur. Sed cum reliquis deinceps diebus acti eſſent a noſtris cuniculi ad arcem duo, opuſque in occulto perfectum, quo ad primas jam accedere munitiones, ipſamque foſſam ſine periculo licebat, omniaque ad ſuperandum vallum, murumque inſtruerentur, eique negotio qui primâ vigiliâ præeſſent Comes Ceciliensis Genuenſium copiarum legatus, aliique duces, & Felix imprimis Balbus Protrib. mil. e legione Liguſtica, præſtans animo, & nobilitate adoleſcens, nominatim eſſent delecti: ſubito iii. non. Sept. Præfectus arcis, ſigno dato, colloquium petit. Colloquendi factâ poteſtate, Trib. mil. de exercitu Subalpinorum Ferrerius Marchionis Ormæenſis F. ejus qui apud Regem Sardiniæ gratiâ, atque auctoritate valuit plurimùm, ex arce mittitur. Cœnobium erat ſodalium Cappuccinorum non longe ab arce intra oppidi mœnia. Is locus ad colloquium deligitur. Quò cum ventum eſſet ab utrâque parte, ipſeque cum adeſſet Gagius, qui ex ſuis ad Vighitiolum caſtris hâc de re certior factus eodem venerat, loquitur Ferrerius: Non eſſe quidem aut arcem adeo ſubrutam, aut animos ita

perculſos præſidiariorum, ut plures adhuc dies tolerari nequeat oppugnatio: ſed Præfectum commotum maximè miſericordiâ militum ſuorum, quos interficiendos videat, ſi nimium pertinaciter in defenſione perſeveret, a deditione non abhorrere: id autem poſtulare, ut mittere ad Regem Sardiniæ ſibi liceat, utque interea ſint induciæ, dum ab illo rediri poſſit: non poſſe, ni id ſit factum, fieri deditionem; propterea quod Præfecto mandatum ſit a Rege ſeverius, ad extrema ut prius deſcendat, quàm arcem dedat. Ubi id a Gagio negatum, & ſtatim, ſi vellent, de conditionibus agere deditionis conceſſum eſt; quòd omnis erat odioſa procraſtinatio, ut inimica victoriæ, ac tempori rerum gerendarum; internunciis ultro citroque miſſis, & paucis cum eſſet in utramque partem verbis diſputatum, res huc ſub noctem deducta tandem eſt, ut Gagio arx extemplo traderetur, perfugæ redderentur; ut tympana, ut ſigna, & ſarcinarum partem efferundi ex arce præſidiariis poteſtas eſſet: præſidiarii arma omnes in ipſo egreſſu ad vallum ponerent: ſignifer, centurio, trib. mil., reliquique duces ne ponerent, cautum eſt: præſidiarii milites, duceſve eorum Iriam ſtatim deducerentur, ibique dimiſſi, Auguſtam Taurinorum rectâ contenderent; neve eorum cuique militi, ducive in exercitu, aut in præſidiis eſſe liceret, quo in exercitu, quibuſve in præſidiis adverſus Borbonios, eorumve ſocios bellum gereretur, fraudique iiſdem eſſet, ſi fuiſſent. His conditionibus tradita Hiſpanis eſt arx Dertonenſis, quæ neque oppugnari

vehe-

vehementius, neque diligentius defendi potuit; nemoque erit, opinor, rei militaris peritus, qui citius, quàm oportuerit, factam eſſe deditionem dicat, cum ſciat, tantam fuiſſe hujuſce oppugnationis vim, ut diebus minus xiv. a quâ die oppugnari cœpta eſt, ollarum millia incendiariarum xi. in arcem conjecta fuerint, telorumque adacta millia circiter lxx.

Interea dum oppugnabatur Dertona, Philippus, duceſque Borboniorum primi de reliquis rebus conſultabant. Namque hoſtes tanto etiam ſub oculis accepto detrimento, ſuis ſe tamen caſtris tenere adhuc velle, & longius illinc diſcedere vehementius etiam vereri videbantur, quàm ipſius Dertonæ jacturam. Quod fore prævidebat Gagius, idque ipſum conſilia noſtra tardabat; implicatique hærere videbamur, quò nos tandem, expugnata Dertonâ, verteremus. Nam & Alexandriam oppugnare iiſdem de cauſis, quæ ſupra ſunt demoſtratæ, longum atque impeditum videbatur, & ad hoſtem proficiſci duobus ſubnixum exercitibus, quique loco tam munito atque opportuno caſtra haberet, temerarium, & periculoſum erat. Itaque ejus imprimis rationem habendam eſſe Gagius cenſebat, ut hoſtium copiæ aut e ſuis latibulis elicerentur, aut diſtraherentur. Atque id, inquit, difficile non videtur, cum numero ſuperiores tantum ſimus, ut pluribus locis, rebuſque pares eſſe queamus. Plura igitur adire loca, eorumque alias tentare provincias oportet. Tantum enim imperii, atque exiſtimationis ſuæ diſcrimen aut hoſtes eliciet ad pugnam, in quâ abducti illi a munitionibus,

ripiſque fluminum impari nobiſcum conditione decertabunt; aut ad ſuis ferendum auxilium diſtrahet, & diſtractos, paucoſque adverſus plures, & præſtantiores nullum certe flumen, nulla munitio defendet. Hoc probato conſilio, & ne efferretur, cum perpaucis communicato, Vievillæum legatum mitti placuit, qui cum viii. hominum millibus, tormentiſque aliquot caſtrenſibus Placentiam, Parmam, Bobiumque verſus ſtatim proficiſceretur, in eaque invaderet loca. Sed Philippus, expugnatâ, ut diximus, Dertonâ, equo invectus in oppidum ex paſſim disjectis, deuſtiſque munitionibus quantâ vi res eſſent adminiſtratæ, cum judicaſſet, Gagium pro ejus merito, ejuſque milites collaudavit: ipſum, qui Regis Sardiniæ juſſu arcem defenderat, Theodorum Phalettum Equitem verbis eſt proſequutus honorificentiſſimis, cui non animum in acerrimâ oppugnatione, non fidem erga Regem ſuum defuiſſe dixit: Dertonenſes autem bono eſſe animo juſſit, eoſque mitiſtiſſimè appellavit, quo minore eſſent timore. Illi obviam ei gratulantes exierant univerſi, & perſpectâ hominis indulgentiâ in victos, imperii commutationem adeo non querebantur, ut Philippo viſo, obliti malorum viderentur, quæ plerumque ſequi oppugnationes conſueverunt. Ipſe cohortibus Hiſpanis iv., unâque Gallica cum Leertio Mierio, qui præeſſet, præſidio Dertonæ relictis, in ſua ſe caſtra eodem die recepit.

Gagius ab Rege Hiſpaniæ aureo nuper vellere donatus, quod inſigne eſt ſummi apud Hiſpanos honoris, ad Caſtrum cum exercitu

no-

novum progreditur, cujus caſtelli mœnia amnis Iria præterlabitur, caſtraque metatus, xv. ibi ipſos moratur dies. Id quod haud ſcio, an recte factum fuerit, cum, præcipitante belli tempore, celeritate maximè opus erat. Sed iiſdem diebus Sanctacrucium Morillii Comitem, & Tarraconenſis alæ Præfectum, quâ in alâ Comes Caſtruccius Bonamicus harum Scriptor rerum equo merere cœpit, cum delectâ manu, quæ appellabatur Caſtulonenſis, turmiſque aliquot equitum, & tormentis caſtrenſibus iv. proficiſci, eundemque, cum ad Stratelliam pervenerit, ſubſiſtere, & non longe ab eo loco in Pado pontem efficere jubet. Pontes item alii aliis in locis inſtitui dicuntur. Exciduntur eâ de causâ longe lateque arbores, & convehuntur: conquiruntur undique naves. Increbreſcit quotidie rumor, meditari Gagium tranſducere Padum exercitum, locaque trans flumen, & præſidia hoſtium adoriri. Expugnatur ab noſtris Pluviera, quem illi locum cis Tanarum munierant, firmoque præſidio tenebant. Quibus rebus hoſtes perterriti, cum unâ ex parte ad occupandam Placentiam, Parmamque profectum Vievillæum legatum, alterâ pontes in Pado fieri audirent, cum tranſpadanæ regioni timerent, noſtros autem, expugnatâ Pluvierâ, propius accedere perſpicerent, magnopere perturbabantur, neque ſatis certum habebant, cui potiſſimum rei occurerent. Itaque ſuis ſe caſtris fiduciâ loci continebant, &, quo tutiores eſſent, unum in Pado pontem, unum item in Tanaro reliquerant, reliquos interruperant; & nihilo tamen ſecius

 per

per eos dies Mantuæ ſubſidio, eique circum regioni cohortes vi. emiſerant, expectabantque ancipiti curâ diſtracti, dum aliquid noſtri certius conarentur.

Interim Vievillæus legatus Placentiæ appropinquabat, quæ dc. non longe a Pado paſſus in campis poſita æquiſſimis arcem habet non admodum probè munitam. Hujus urbis, itemque Parmæ imperium, atque hæreditas agnationis lege venire dicebatur ad Elyſam Farneſiam Hiſpaniæ Reginam, quæ reliqua erat una ex eâ familiâ, quæ iis in civitatibus regnum multos annos obtinuerat. Tunc ex Vormacienſi, ut diximus, fœdere ab Rege Sardiniæ poſſidebatur. Nihilominus Placentini ſive deſiderio veteris dominationis, ſive odio præſentis, Borboniis partibus ſtudebant. Ii, qui in primo Vievillæi agmine ibant, Placentiam, eamque ad partem improvisò accedunt, quâ vergit urbs ad ſeptemtriones, & fons eſt Auguſti vetuſtiſſimus, qui magnâ aquæ vi in Padum illabens portum efficit opportunum. Scalis admotis muros tranſcendunt, effractâque portâ, primo urbem impetu invadunt; neque quidquam propius eſt factum, quàm ut prædæ ſtudio a Borboniis militibus amiciſſimorum hominum oppidum eveſtigio diriperetur: nihil adeo milites inania juvant partium ſtudia. Sed legatus in tempore adveniens militum licentiam auctoritate, minisque compreſſit. At Subalpini, quos numero ad dcc. præſidii causâ eò miſerat Sardiniæ Rex, cum nonnulli in ipſo tumultu excepti ab noſtris eſſent, reliqui fere omnes in arcem confugiunt. Primò confirmant ſe, & col-

colligunt, tormentiſque prolatis conantur arcem defendere: poſtea verò ubi potiſſimum ab eâ parte, quæ ſpectat in meridiem, juxtaque Portam, quæ a Raymundi Fano appellatur, extrui aggerem, tela, igneſque accidere creberrimos, murumque arcis labefactari, & noſtros ad vallum uſque ſibi aditum operibus pateſeciſſe vident, fractis jam animis, & deſperatis omnibus auxiliis colloquium petunt, & ſe, atque arcem Vievillæo dedere coguntur. Quo facto Subalpini milites præſidiarii fermè omnes ſacramentum apud Hiſpanos, & Neapolitanos dicunt.

Receptâ Vievillæus Placentiâ nihil moratus Parmam contendit; eoque item oppido, ſecundâ oppidanorum voluntate, ſine ullâ contentione potitur, propterea quod Auſtriaci milites dccc., qui ibi erant præſidio, Placentinæ arcis caſu cognito, ſub adventum noſtrorum oppido exceſſerant, ſtatimque Mirandulam profugerant. Quibus rebus geſtis, & Bobienſi item agro pacato, redit in caſtra Vievillæus magnâ felicitatis opinione, fitque ingens inter milites, vulgoque totâ Italiâ inter eos gratulatio, qui, nulla quaſi a Borboniis ſervitus impenderet, liberam, ejectis Auſtriacis, & florentem Italiam fore dictitabant, & victores venire Borbonios lætabantur. Quâ in lætitia unus mœrebat Gagius, propterea quod ſecundis tot rebus nondum conſequi poterat, quod ſibi erat propoſitum maximè, ut ad ſuarum rerum periculum hoſtes aut abſtraheret, aut diduceret. Nam tametſi Sculemburgius, cognitis iis rebus, quæ erant Placentiæ, Parmæ, ac Bobienſi in agro ge-

ſtæ, Pertuſatum miſerat, qui cum cohortibus, turmiſque aliquot equitum dexteram Padi ripam aſſervaret, necubi effecto ponte noſtri copias tranſducerent; non tamen ipſe ab Auguſtâ Batienorum, Regeque Sardiniæ diſceſſerat. Et nihilominus non deſperans Gagius, huc aliquando deſcenſurum Sculemburgium, ipſe, cum ſe ad Caſtrum Philippus novum contuliſſet, omnem ferme exercitum ſuum Iriam ducit, quæ eſt cis Padum, non vici inſtar, ſed urbis, atque abeſt a Caſtronovo circiter millia paſſuum ii. Eò cum veniſſet, eâdem uſus ſimulatione itineris pontem, quem non longe a Stratelliâ fieri imperaverat, ut antea dictum eſt, properari, & perfici jubet. Perfectum munitionibus maximis, adductiſque tormentis communit, firmumque collocat eam ad partem pontis, quæ converſa erat ad hoſtem, præſidium Hiſpanorum Pyrochitrophorûm, & Genuenſium militum, quibus Protrib. mil. Joannes Carolus Pallavicinus præerat; eodemque tempore, quo Philippus Marchionem Caſtellarenſem cum legionibus Parmenſi, & eâ, quæ Flandria appellatur, Parmam, Placentiamque cum imperio miſerat, qui earum civitatum præſidia tueretur, quibus ex præſidiis, quos ibi Vievillæus reliquerat, milites deducebantur, & cum iis copiis ab eâ, quantum poſſet, parte contra hoſtem progrederetur; ipſe Vievillæum cum aliquot hominum millibus ire Ticinum jubet.

Ticini erant præſidii causâ dc. ex Croatiâ velites. Præterea exploratores renunciaverant, nullos fere eſſe portis cuſtodes, nullas

agi

agi noctu vigilias, languidos interdiu, & infrequentes verſari velites in muro, ipſum oppidi murum locis nonnullis vitium feciſſe. Quibus rebus cognitis Vievillæus Æmiliam ingreſſus viam, deque eâ declinans ad ſiniſtram, effecto, ut diximus, non longe a Stratelliâ ponte tranſducit exercitum, cum tranſire illum Auſtriaci magis ægre ferrent, quàm obſiſtere auderent; & vitato Padi, & Ticini confluente, multo commodiore, atque occultiore itinere progreſſus, præmiſſo cum levis armaturæ peditibus cc. Flobertio militari architecto de exercitu Hiſpano, qui aditum ad urbem tentaret, ſi qua hoſtibus inopinantibus, poſſet irrumpi, ipſe cum reliquis copiis ſubſequitur, in noctemque conjectus, cum non longe abeſſet ab oppido, idoneum nactus locum, ibi conſedit, ignesque fieri prohibuit, nequa ſui adventus procul ſignificatio fieret. Flobertius nocte intempeſtâ ſilentio acceſſerat ad portam, quæ occurrit Cremonâ venientibus, eamque contra, atque exploratores ad legatum detulerant, cuſtoditam offendit. Nam, quod erat noſtris incognitum, mille & quingenti Auſtriaci milites legionarii ab Sculemburgio ſubmiſſi eâ nocte in urbem intraverant, erantque propter hoſtium propinquitatem, & ſuorum auctum numerum in cuſtodiendâ urbe paulo attentiores. Itaque vigiles, portæque cuſtodes mature ſentiunt, &, clamore ſublato, jacula conjiciunt; neque tamen, quid rei ſit, explorant, aut cavent incredibili ſocordiâ. At Hiſpani pedites, ubi præter opinionem, quos arctiſſimo ſomno oppreſſos languere crediderant, vigilare, & pro-

propugnare vident (ut improviſis homines rebus facile exterrentur) primo vehementer perturbantur, deinde terga ſubito vertunt, & fugere contendunt. Fugientes increpat Flobertius, quidnam vererentur? paucos eſſe intus velites, non, quamvis ſenſerint, auſuros prorumpere: ſimul ducentos a portâ paſſus ſubſiſtere in ipsâ viâ jubet, dum paululum digreſſus ad mœnia accedit ipſe ſpeculandi causâ. Ille omnia circumſpectans animadvertit, muri partem quandam exeſam vetuſtate corruere, eminentibuſque ex ruina ſaxis non difficilem dare ingredientibus adſcenſum. Hâc explorata re accurrit ad ſuos; quid viderit, & quid fieri velit, oſtendit; dubitantes confirmat, prædam oſtentat. Quibus rebus invitati pedites eundem regreſſi ſequuntur ducem itineris, qui erat agminis, occultatique foſsâ, & ſubnubilâ nocte ad locum pergunt. Ibi Flobertius ipſe, cæteris audaciam ut adderet, ſaxis nixus eminentibus, primus murum aſcendit; inde, traditis per manus armis, alii alios exceptantes aſcendunt omnes, perque aggerem progreſſi munitionis, orbe facto in ſtationem irrumpunt, quæ erat ad portam collocata, ipſamque, cuſtodibus obtruncatis, portam refringunt. Mittit confeſtim Flobertius, qui rem geſtam Vievillæo nunciet. Vievillæus, qui longiore morâ diſtentus, ſpe metuque æſtuabat, ſtatim cum nuntio proficiſcitur. Interea ex clamore fremituque concurſantium totâ urbe rumor percrebuit, expugnari oppidum, veniſſe hoſtes. Quo in tumultu dum oppidani ſemiſomnes ſtupent, Auſtriaci milites, arreptis armis, procedunt in medium,

& viis

& viis atque angiportis occupatis, Flobertianos repellere conantur. Committitur prælium, longiuſque conſultò a Flobertio cedendo reſiſtendoque producitur. Ecce autem pugnantibus utriuſque acriter, atque albente jam cœlo, Vievillæus legatus omnibus copiis urbem ingreditur. Tum verò Auſtriaci novitate rei, & multitudine noſtrorum commoti, perterritique repugnare diutius non potuerunt, atque in fugam conjecti, nonnullis amiſſis, in arcem dcccc. confugiunt. Reliqui ſeſe oppido foras Alexandrinâ portâ proripiunt, Ticinumque amnem lapideo ponte tranſgreſſi, qui pons oppidum contingit, ad ſuos ſeſe incolumes recipiunt. Poſtridie, qui in arcem confugerant, ſe, ſuaque omnia ſine morâ Vievillæo dediderunt.

Gagius ſemper, ut videbatur, ſpectans, ſi tot diverſis itineribus hoſtium copias diducere poſſet, per cauſam ſubmittendi Vievillæo auxilii Silvam caſtrorum Præfectum cum cohortibus vii. & duabus equitum, totidemque Draconum alis Ticinum ſtatim contendere jubet. Eò etiam confluunt deducti Parmâ Placentiâque milites, quorum in locum miſſas cum Caſtellarenſi legiones duas demonſtravimus. Eodem ipſe cum univerſo exercitu Gagius imminere, & cogitare dicitur. Dies palam dicitur, quâ die caſtra moveantur. Vievillæus, capto Ticino, latius cum equitatu vagatur, maximumque toti provinciæ terrorem infert. Trepidatur Mediolani, ſic ut civitas ipſa, miſſis ad Vievillæum legatis de deditione agat. Hoc ſtatim per exploratores defertur ad hoſtem. Sculemburgius

his

his omnibus rebus invitatus, cum neque tantum ſine gravi cauſâ convenire Ticinum copiarum, neque iter tam longe avertiſſe ab hoſte Gagium arbitraretur, Mediolano timens ab Rege Sardiniæ diſcedendum ſibi eſſe ſtatuit, retinenteque Rege, negat enimvero ferendum eſſe, ut, ſedente ſe, omni Regina Ungariæ in Italiâ imperio dejiciatur: Mediolanum hoſtes non obſcure petere: arcem illam neque ſatis munitam eſſe, neque paratam ab defenſoribus. Itaque vel ad ſpeciem exercitus, vel ponti, locoque præſidio cohortibus ad Auguſtam Batienorum relictis ii. ipſe cum reliquis copiis Padum tranſgreſſus per Laumellinum agrum omni incitatus ſtudio Mediolanum ferebatur, ut arcem & tranſpadanam illam omnem regionem tueretur, &, ſi deprehenſos in itinere Borbonios opprimendi daretur occaſio, facultatem ne prætermitteret.

Gagius lætanti jam animo, & ſpe optimâ confirmatus, quòd perinde, ut in concilio pronunciaverat, tandem erant hoſtes diducti, quâ die profectum Sculemburgium cognovit, eâ die caſtra movet; is dies erat ad v. kal. Octob., & non Ticinum, Mediolanumque verſus, uti omnium erat ſermo, proficiſcitur, ſed repente quaſi commutato conſilio, revocatis etiam, quas Ticinum ſubmiſerat, cohortibus, equitumque aliis, & præſidio ponti, quem in Pado fecerat, Ticinoque, Iriæque oppidis, quantum ſatis eſſe viſum eſt, relicto, ipſe, copiis reliquis omnibus contractis, cum adveſperaſceret, regredi Dertonam verſus cœpit, Iriamque amnem, ponte minus v. horis facto, tranſgreſſus, eâ ce-

celeritate xv. circiter millium noctuabundus viam proceſſit, ut, cum luceſceret, ad Tanarum e regione Auguſtæ Batienorum perveniret. Eò etiam tranſgreſſi flumen e regione Rivaronis, ac Montis caſtelli, ſicuti inter eos pridie convenerat, diverſo ſub lucem item confecto itinere, Philippus, & Malibojus, dato ſigno, concurrunt.

Oritur Tanarus ex Apennino, quà proxime pertinet ad Alpes maritimas, torrentibuſque auctus xii. tamen neque eâ eſt altitudine, neque rapiditate aquæ, quin pluribus locis vado tranſiri queat; præſertim ſudum ſi diutius fuerit, ut tum accidit: atque ubi Pado appropinquat, in quem influit, Alexandriam alluit, & non longe a Monte caſtello, atque Auguſtâ Batienorum labitur, quæ inter loca, Subalpini atque Auſtriaci caſtra fecerant. Caſtra erant, ut demonſtratum ſæpe eſt, naturâ atque opere munitiſſima. Alexandria, Forumque Fulvii erant oppida a tergo utroque in latere. Siniſtrâ erat Padus, dextrâ Tanarus, atque ubi ſe amnis ipſe Tanarus ad angulum inflexerat, ante frontem caſtrorum fluebat; in eoque amne pons, atque ad capita pontis, & ſecundum fluminis ripas perpetuæ fere ſtationes, & munitiones erant. Præterea rubis, ſentibuſque interjectis viæ impeditæ, congeſtiſque ſaxis, & crebris arboribus ſuccisis, atque inflexis aditus præcluſi omnes, ut eò penetrari ſingulari etiam homini difficillimum videretur poſſe, idque ita recte videbatur, ut, cum adventus Borboniorum Regi Sardiniæ nunciaretur, aliquandiu fides fieri non poſſet: tantam habebat loci fiduciam, ſperabatque, ſi tam arduum

duum Borbonii facinus auderent, aut tandiu repugnare facile poſſe, dum, cognito hoſtium adventu, Sculemburgius regrederetur, aut temeritatis ipſos præſentem daturos pœnam, cum loco iniquo, atque in ipſo flumine dimicare cogerentur. Quibus difficultatibus non frangebantur animi Borboniorum, ſed incitabantur, quo celerius, vadis repertis, flumen tranſirent, opprimerentque Subalpinos diſceſſu Auſtriacorum relictos a firmiſſimo robore veteranorum militum. Itaque, triplici inſtructâ acie, hoſtibus, Tanaroque appropinquabant. Nocturnum erat iter, multiſque anfractibus devium. Conſilium imperatorum ne efferretur, perpauci tenebant legati. Perpauci item erant itineris duces, hique ipſi eadem conſilii ignoratione non omnino locum noverant, quem peterent. Ignari autem milites, quò ducerentur, partim properabant, partim morabantur, & tormenta ad prælium neceſſaria ab iis tardius adminiſtrabantur, qui ei negotio præerant, & quæ tormentis præſidio erant Belgarum Prætorianorum cohortes duæ lentius ſubſequebantur. At Gagius, qui dextro cornu cum Mutinenſium unâ Duce præerat, jam cum ortâ luce ad Tanarum, ut diximus, perveniſſet, neque dum ob difficultates, quæ ſupra ſunt demonſtratæ, reliquæ eſſent copiæ conſecutæ, eas, quòd res in celeritate poſita eſſe videbatur, non putavit expectandas; atque ad Subalpinos, qui adverſam confertiſſimo equitatu ripam obtinebant, dextram intendens, ſimul proximos reſpiciens equites regios: Habetis, inquit, equites, eundem in conſpectu hoſtem, quem Campoſanctenſi prælio fudiſtis: eandem

vos

vos ad Tanarum præſtate virtutem, quam ipſo me duce ad Scultennam præſtitiſtis: jam fugam ille circumſpectans impetum certe veſtrum non feret. Hæc quam breviſſime potuit eloquutus, equo admiſſo, in medium irruit flumen. Illum primò equites regii ſtatim ſequuntur, equitatus noſtri pars ferociſſima, atque hos pedites circiter mille: aliæ poſt aliquantò cohortes, equitumque turmæ conveniunt: poſtremò dextera omnis pars reliqua, quæ ignorantiâ loci deerraverat, a Silvâ caſtrorum Præfecto, qui partem itineris noverat, revocata flumen jam ingrediebatur; & non longo ab eâ intervallo paulò ſupra, quàm Tanarus, & Padus confluant, Eſcerius cum ii. millibus partim Neapolitanorum, partim Genuenſium, quorum Genuenſium, in eo prælio virtus ipſis admirationi fuit veteranis, Tanarum ſe transjecerat eo conſilio, ut Auſtriacorum in Pado pontem occuparet, eoſque tranſitu prohiberet.

Jam Gagius apprehenderat ripas, hoſtibuſque ſubmotis, magnam ubique cladem, majoremque multò terrorem intulerat, eodemque tempore ab ſiniſtro cornu in dextram hoſtium partem Philippus, & Malibojus, & qui mediam aciem ducebat, Aramburus legatus in mediam item illorum aciem, flumen tranſgreſſi, impetum facere cœperunt. Quâ in re admodum fuit Borboniorum virtus laudanda. Nam, cum ſolo ex aquâ capite extarent, eâ celeritate, audaciâque ierunt, ut plerique ex hoſtibus, aut ſubito, uti noctu conquieverant, opprimerentur in tabernaculis; aut impedimentis ſarcinifque relictis, turpiter

piter profugerent; iique ipſi, quibus animus fuiſſet ad reſiſtendum, vitamque, quoquo modo ſe res haberet, ferro reddendam, tamen reliquorum fugâ abrepti pellerentur, ripas munitioneſque dimitterent, inque locis conſiſtere ſuperioribus non auderent. Quod verò plus erant ſpatii in latitudinem complexi caſtris, quàm quantùm copiis explere ſuis poſſent, quodque pluribus noſtri locis irrumpebant, idcirco ipſi neceſſario diducebantur, ac laxabantur, & diductis cohortibus, laxatiſque manipulis neque erant, ſi repugnarent, ad excipiendum impetum noſtrorum idonei, neque, ſi ſe reciperent, unum habebant omnes receptum, cum diverſi fugerent, & pars Alexandriam, Forum pars Fulvii peteret. Ipſorum autem equitatus, ut peditum ſuorum receptui, ſi poſſet, conſuleret, non longe ab Auguſtâ Batienorum leniter acclivi loco, confertiſque turmis conſtiterat, & primo emiſſis jaculis, deinde, gladiis diſtrictis, noſtros, qui ab dextero cornu ſuccedebant, diſtinere conabatur. At equites regii, quos flumen tranſiſſe primos dixeramus, indignantes, quòd conſpectum ſuum ſubalpini equites ferre poſſent, emiſſis & ipſi jaculis ad gladios redierant, tantâque vi procurrerant, ut eorum nemo conſiſteret, univerſique terga verterent, atque anguſto per colles, ſaltuſque itinere, incitatis equis, fugere perſeverarent. Tum verò, pulſo equitatu, omnis Sardiniæ Regis exercitus, qui jam inclinaverat, tumultuoſiùs agi, diſſiparique cœpit. Diſſipatos, fugienteſque Alexandriæ, Forique Fulvii arces vix tandem protegunt. Auguſtam Batienorum, quam pro-

pter

pter loci opportunitatem tueri pauliſper poterant, tantum ut receptum adjuvarent ſuorum, indefenſam relinquunt. Nonnullæ cohortes integræ, & ne tentatâ quidem defenſionis ſpe, abjectis armis dediderunt ſeſe; adeoque erant omnium fracti animi, atque perculſi, ut nemo eſſet tam fortis, qui de reſiſtendo cogitaret. Compluribus ſuffoſſis, & captis equis, illatiſque vulneribus, equites, peditesque illorum, aut curſu exanimati proſternabantur in viâ, aut fugientes obterebantur a ſuis, concidebantur a noſtris; coacervatiſque hominibus, & jumentis, omnia longè latèque tumultus obtinebat, pavor, cædes. Ipſe in fugâ poſtremus, atque in periculo princeps, Sardiniæ Rex, ubî (quòd in periculo ſummo obſequium non recipit timor) cohortationes, atque imperia negligi ſua videt, paucis equitibus, Filioque comitatus, magni animi ingeniique adoleſcente ad Forum Fulvii protinus, equo citato, contendit: atque ibi pauliſper commoratus, dum collectum ex fugâ peditatum ſub ipſis oppidi mœnibus conſiſtere, & celeritatem cohibere inſequentium jubet, nocturno ipſe itinere non intermiſſo, Caſale venit, eòque diſſipatas convenire copias, caſtraque ad oppidum transferri imperavit.

At Sculemburgium properantem Mediolano ferre ſubſidium, cum jam aliquot in eam arcem cohortes ſubmiſiſſet, crebri ſunt ab Rege Sardiniæ in itinere nuncii conſequuti, adeſſe omnibus copiis Borbonios, Tanarumque tranſire. Quibus ille nunciis incitatus regredi feſtinavit, neque tamen ſatis maturè advenit; propterea quod, fugatis ii. ſuis ad Au-

guſtam Batienorum cohortibus, de quibus ſupra dictum eſt, pontem, quem ipſe in Pado fecerat, munitionemque Eſcerius præoccupaverat, Auſtriacoſque, & eos, qui per pontem ſeſe raptim recipiebant, & eos, qui cum Sculemburgio ad fluminis ripam adverſam ſero pervenerant, allatis tormentis duobus, telis jaculiſque inſectabatur; & deterruerat etiam, quominus lintres, quibus efficiebatur pons, recuperarent illi, aut id, quod facere jam cœperant, incendio corrumperent. Deſperato Sculemburgius tranſitu, incendioque navium, &c., cum reſpexiſſet, conſpicatus in alterâ Padi parte effusè fugere Subalpinos, eorum accuſans ignaviam, quòd ne primum quidem noſtrorum impetum ex loco ſuperiore tuliſſent, & ſe a Gagio deluſum fremens, ſecundum ire flumen perrexit, atque opportuno loco e regione Caſalis oppidi caſtra fecit, ſic ut ſuæ cum exercitu Regis Sardiniæ copiæ, facto ponte, conjungerentur.

Fuſis, fugatiſque hoſtibus, Philippus eorumque caſtris, atque impedimentis ferme omnibus potitus, in iiſdem ipſis caſtris concilium ſtatim advocat: & Gagius quidem utendum fortunæ beneficio, nullum victis ſpatium dandum cenſebat. Agitare fugam milites eorum, deditionem populares; omnia repentino terrore proſtrata jacere. Quocirca inſtandum perterritis, inermibus, fugientibus; neque arduum quicquam exiſtimandum victoribus, iiſque militibus, quos nulla flumina, nullæ unquam munitiones, aut difficultates tardaverint, nunquam, infectâ re, arma poſuerint. Contra ea Malibojus, & ſatis ad gloriam, atque

atque ad utilitatem profectum eo prælio, neque ultra, quàm ſatis eſſet, temerè audendum dicebat: multorum millium iter noctu confectum, trajectum Tanarum, propulſos hoſtes, caſtra occupata, atque horis hæc acta omnia minus duodecim: quare tam defatigatis militibus parcendum eſſe, ne conſumptis viribus animum in victoriâ ipsâ deſpondere cogantur. Fortunæ verò quatenus credendum? quoties eſſe perculſos inſequentes a fugientibus? quoties victis ceſſiſſe victores? multa quidem in bello exiſtere improviſa propter ignorationem maximè locorum, ignorationem hoſtium. Subeſſe arces non tam manu, quàm naturâ munitiſſimas, itinerum anguſtias, perſequi quæ fugientes prohibeant: denique hoſtem ſubeſſe, cujus in ipsâ fugâ conſilium aliquod callidius ne lateat, magis verendum, quàm triumphandum, quòd in pugnâ perterritus fugerit; cum præſertim incolumi adhuc exercitu, atque integris Auſtriacorum auxiliis non fugiſſe, ſed locum belli gerendi mutaſſe videatur. Proinde etiam, atque etiam conſiderarent, quo progrederentur, ne inconſultè progreſſis gravius etiam ex commutatione rerum, quàm ſi nunquam vicerint, dolere contingat.

Hæc valuit ſententia, fruſtra quanquam ei refragaretur Gagius; ſæpe, ut dicebatur, querens, ad eorum ſibi eſſe bellandum voluntatem, qui victoriâ uti ipsâ aut nollent, aut certe neſcirent. Erat ſane occaſio bene gerendæ rei, idque cum reliqui duces, tum milites ipſi videbant, qui mirabili ardebant cupiditate inſequendi hoſtes; magnaque erat omnium admiratio, & querela peccari adeo in

 hoc

hoc bello tarditate, ut parta jam, præſenſque victoria quodammodo excideret e manibus. Quâ in re illud maxime admirandum videbatur, quod Galli, quorum generi hominum innata eſſe dicitur alacritas quædam, & celeritas conficiendi negotii, ubi valde erat opus properato, ibi inſiſterent, & Hiſpanos ipſos cunctatione vincerent. Ipſe inprimis malè audiebat vulgo Malibojus, atque apud Hiſpanos potiſſimum offenderat, quorum ipſe cupiditati moras interponere omnes credebatur. Erant etiam, qui aliquâ fortaſſe ſuffuſi malevolentiâ adderent, atque affingerent, quod res poſcere videbatur, neque abhorrebat ab homine: longius non ſine causâ bellum duci, exhauriri ducendo bello provincias, imperatorum autem domos repleri. Qui verò ſe minus malevolos, & paulo diligentiores exiſtimari volebant rerum inveſtigatores, veterem Maliboji cum Rege Sardiniæ amicitiam, & Regis in eum beneficium, quod erat maximum, commemorabant. Namque is ſub finem proximè recentis Italici belli deprecatore uſus Rege Sardiniæ Magiſterium erat adeptus Gallicæ militiæ. Itaque nimium illum eſſe gratum dictitabant, nimiumque memorem. Nobis, cum nihil horum perſpicuum ſit, neque conſtet inter omnes, indignum videtur incertis rumoribus obterere famam fortiſſimi viri: præſertim cum hujuſce tarditatis, quâ præcipuè factum eſſe dicitur, ut nihil tantis viribus in Italiâ præclarum Borbonii egerint, auctorem fuiſſe Philippum Argenſonium inquirendo reperimus. Argenſonius gratiâ, & conſilio apud Re-

Regem Galliæ plurimum poterat, & exteris apud illum præerat rebus. Huic erat exemplo maximè proximi ſuperioris belli perſuaſiſſimum, ad proſperam, adverſamve armorum in Italiâ fortunam omnino intereſſe, qualis fuerit Sardiniæ Rex, ſocius, an hoſtis; neque, eo repugnante, profici quicquam poſſe inculcabat ipſe ſæpiſſime, ob eamque cauſam ab Italico erat bello alieniſſimus; & diluere, ſi quid contra afferretur, non magnopere curabat. Pertinaciâ enim ſummâ erat, ut quamcumque imbiberet animo opinionem nullâ unquam ratione deponeret. Oderat præterea vaſtam, atque, ut ajebat, inſaturabilem Hiſpanorum cupiditatem, qui nullis finibus aliis, niſi extremâ Leucopetrâ, atque Alpibus ſpem terminarent ſuæ in Italiâ poſſeſſionis; & vehementer ad Galliæ Regem pertinere arbitrabantur, non pati, homines naturâ ipsà imperioſi, & feroces tantis ut inſuper opibus convaleſcant, ut poſſint, atque audeant conditionibus reclamare, quas ipſe tulerit. Proinde hæc erat ejus perpetua atque conſtans de bello Italico ſententia: cum Rege Sardiniæ ita bellum eſſe adminiſtrandum, ut quæſita ſocietas videatur; cum Hiſpanis ita habendam ſocietatem, ut non multum inde adjuventur. Eâ item de cauſâ ad Italicum bellum ſummo cum imperio mittendum curaverat Malibojum affinem ſuum, quem eadem ſentire, & ſecum facere cognoverat, eique proficiſcenti occultè præceperat; maximam Hiſpanis ſpem oſtenderet, in reliquis ne properaret; & cum Rege Sardiniæ haberet potius, quàm gereret bellum. Ita accidit, ut dum

Borbonii victores ſedent otioſiùs, Sardiniæ Rex quietiſſimè ſe, ſuoſque ex fugâ, ac terrore reciperet.

Dum hæc in Ciſalpinâ Galliâ geruntur, Britanni, ſive eo, quòd maritimis commeatibus exercitus noſtros excludere conarentur, ſive irâ quâdam commoti, quòd referaſſe Italiam Borboniis ſoli Genuenſes dicebantur, ſive etiam (ut ipſi poſtea deteſtandæ invidiæ gratiâ prædicabant, ne præter bellandi morem, atque jus feciſſe viderentur, quòd eorum eſſent hominum urbem hoſtilem in modum adorti, adverſus quos amicitiæ cauſas complures proferre poterant, nullam belli) ab Rege Sardiniæ, ſuoque apud Regem legato Villetio incitati, cum immiſſis primùm aliquot ex eodem curſu in Savonem ollis incendiariis, nihil profeciſſent, Genuam acceſſerant cum claſſe navium xi. bellicarum, & navigiorum incendiariorum iv. horribilemque, fluitantibus in alto navibus, ſpeciem præbebant, quaſi fædiſſimam pulcherrimæ civitati cladem jam jamque inferre viderentur. Ipſe eſſe in claſſe dicebatur Villetius, qui Claſſis Præfectum ut impelleret hæſitantem, Auguſtâ Taurinorum profectus eò advolarat, Præfectumque in mari medio eâdem de causâ convenerat. Sed tanta fuit civium diligentia, virtus, concordia, ea loci munitio, & muralium tormentorum copia, ut, viſa Britannorum claſſe, Genuenſibus res nulla ad defenſionem urbis defuerit. Nam & omnem murorum partem eam, quæ mari alluitur, & jactas in mare moles, quæ portum efficiunt amplum, atque tutum, crebris tormentis, cuſtodiiſque com-

communiverant, faucibuſque portus triremes v. ſuas productas, interque ſe conjunctas, objecerant, tum etiam navigia, e quibus præparatas ad incendium ollas in hoſtes immitterent, in utroque portus cornu collocaverant, quo faci.ius, ſi naves Britannicæ accedere propiùs auderent, multitudine telorum, jactuque ollarum repellerentur, quaſſatæve collabeſierent. Erat autem hæc una in civitate contentiò, ut is populus, qui ab optimatibus ad patriæ ſalutem incitabatur, idem optimatibus pro patriâ ſupplicaret, ne laboribus ſuis, neu periculis parcerent. Quibus rebus cognitis, Britanni cum unam jam navem, unumque item incendiarium navigium adactis ex urbe telis afflictum ſubducere coacti eſſent ad Labronem, cumque immiſſas in urbem ollas incendiarias propter longinquitatem non collineaſſent, aut ipſæ, dum immitterentur, ollæ diſruptæ interiiſſent, ne majus aliquod incommodum acciperent, neve tempus fruſtra tererent, quòd neque prohibere ab Hiſpaniâ Neapolique commeatus, neque cogitatam urbi cladem inferre poterant, in conſpectum Genuenſibus aliquot ſeſe dies cum dediſſent, ex eo loco cum claſſe diſceſſerunt. Porrò eandem aliquanto poſt ad Finarium experti fortunam, tandem, anchoris jactis, contra Remopolim conſtiterant: quod eſt oppidum Genuenſium in eâ Liguſtici litoris extremâ ferè parte, quæ vergit ad occidentem ſolem. Remopolitæ, ſeu quòd ab hoſtibus Genuenſium non nimis valde animo abhorrerent, ſive eo, quòd miſſis legatis, placari Britannos poſſe confiderent, defenſionis conſilio neglecto, quod unum ſaluti, atque

honori ipſis fuiſſet, ex ſuis aliquos ultrò ad eos miſerunt, ut ſibi parcerent, utque ſuis omnibus facultatibus uterentur. Repudiatâ legatione, cujus publicè mittendæ, non conſentientibus Genuenſibus, quorum erant in ditione, poteſtatem habebant Remopolitæ nullam, Britanni, eo etiam magis, quòd irrito ad Savonem, Genuam, Finariumque conatu incitabantur, ollas in oppidum incendiarias jacere cœperunt, & miſſis eveſtigio aphractis ſuis, qui actuarias eorum, quæ ad anchoras erant in litore deligatæ, deprimerent, aut incenderent; quin cunctæ perirent, ſeriùs ad defenſionem excitati Remopolitæ prohibuerunt. Tota Remopolis ollis quatefacta incendiariis, ac diruta ferè eſt, in horribilique deinceps patriæ excidio oppidani aſſidentes, cum jam illi abiiſſent, vim fruſtra Britannorum, & ſtultitiam ſunt ſuam execrati.

Borbonii, prælio ad Auguſtam Batienorum majori hoſtium fugâ, quàm cæde facto, cum id neglexiſſent, ſibi quod fuerat conandum, atque omni ratione efficiendum, ut perterritos inſequerentur Subalpinos, minus expedito uſi conſilio in veteribus illorum caſtris conſederunt, partitique ſunt inter ſe, qui Forum Fulvii, qui Alexandriam oppugnarent. Philippus opportuno, neque infrequenti loco, qui locus eſt in agro Caſalenſi, & appellatur Servator, prætorium conſtituerat. Equitatus fermè omnis Gallicus, Hiſpanus, & Neapolitanus erat ad Auguſtam Batienorum ſecundùm Padum, quò commodius aquaretur, & per pontem miſſus in oppoſitum Laumellinum agrum pabulum conveheret faciliùs, hoſtes

ſtes rapinis excurſionibuſque prohiberet. His rebus, atque inanibus ex victoriâ gratulationibus, & arcis Alexandrinæ, quæ nunquam oppugnaretur, munitionibus perſpiciendis xi. dies tribuuntur. Tandem delectus, qui oppugnaret Alexandriam Caravacalius legatus, urbem oppugnare primùm inſtituit: quæ quidem Tanaro ab arce flumine dividitur, lapideoque rurſus ponte adjungitur. Latiſſima item foſſa, muroque cingitur non mediocrem in altitudinem elato, cujus ingens eſt craſſitudo, eaque firmitas, ut facilè ictum repellat telorum. Sunt etiam paribus excitatæ ſpatiis turres opere vetuſto, ut, commutatâ urbium oppugnandarum ratione, nunc quidem magis ad ſpeciem, quàm ad defenſionem valeant. Unum tamen eſt projectum e muro propugnaculum, propter ipſum Tanarum, quâ parte urbs in occidentem ſpectat, atque hujus ſumma eſſe propugnaculi opportunitas videbatur poſſe ad arcem tormentis concutiendam, ſi oppugnare illam noſtri, quam infelici circumvallare conſilio maluiſſent. Arx eſt probè munita, ædificataque ex deſcriptione Vobanii Galli militaris Architecti, præclarâ hominis diſciplinâ, & famâ. Ignatius Iſnardius Marchio Carallienſis arci urbique præerat cum iii. Subalpinorum millibus, quorum pars arcem, pars urbem tuebatur; eratque exiguus ſane pro ambitu mœnium urbis numerus defenſorum. Hanc rem cum legatus animadvertiſſet, non utilem ad capiendum conſilium exiſtimavit. Itaque pluribus irrumpere locis ſimulabat, & murum aſcendere ab eâ maximè parte velle videbatur, quâ propugna-

gnaculum eſſe diximus. Subalpini præmetuentes loco, magno concurſu eò contendunt, jaculiſque, & adactis ex propugnaculo telis deturbare ſubeuntes conantur, cæteris muri partibus neceſſario propter militum paucitatem neglectis. Interim noſtri hâc uſi occaſione, non longè a portâ, quæ Genuenſis dicitur, aggerem extruunt, omniaque prius ſunt opera perfecta, tormentaque ad oppidum acta xx., quàm perfici opera illi ſentirent, aut prohibere poſſent. Alexandrini pro vetere clientelâ Hiſpanis eſſe dicebantur amiciſſimi. Itaque ſive ſtudio partium, ſive quod vereri ſe dicerent, ne per vim expugnatum diriperetur oppidum, omnes certe palam de deditione loquebantur. Contra Subalpinis ſtudium erat, & virtus ad propugnandum acerrima, neque ulla, tam paucis militibus, diurni, nocturnique temporis ad laborem pars intermittebatur. Tertio demum oppugnationis die circumfunduntur nocte noſtri ab eâ etiam parte, quæ ad Tanari, & Bormiæ confluentem vergit, oppidumque ex adſcenſu tentare videntur, eodemque tempore ab alterâ item parte, quâ noſtra erant opera extructa, complura tormentis tela conjiciuntur. Corruunt urbis tecta nonnulla. Fremunt oppidani. Ipſi confecti laſſitudine, ac vigiliâ milites jam non ſuſtinent. Auget nox metum, graviuſque ex tenebris, metuque periculum æſtimatur turbarum. Quibus rebus permotus Iſnardius, ſimul veritus, ne inter tumultum captæ urbis, nocturnique temporis licentiam ipſe intercluderetur a noſtris, qui, ſi irrumperent, pontem occupaturi videbantur; ſubito in arcem cum ſuis confugit,

pon-

pontemque reſcidit. Quo facto Alexandrini Borbonios primâ luce accerſunt, oppidoque recipiunt.

De arce non oppugnandâ deliberatum jam erat apud Philippum, &, quanquam Hiſpani, & Genuenſes non obſcurè diſſentire viderentur, decretum tamen erat, ut obſideretur. Cur enim contrucidari milites? cur fieri paterentur operum ſumptus ingentes? cur denique arcem tantâ jacturâ oppugnarent? quæ neceſſariam circumvallata deditionem ſubiret, & ſequeretur ultrò, brevique fortunam reliqui belli? His rationibus, atque aliis, quas memoriæ prodere non ſatis cauſæ putamus, pervicerant in concilio duces nonnulli, ut, neglectâ oppugnatione, circumſederetur arx; atque ita loquebantur, quaſi certi eſſent armorum exitus, neque ulla commutatio rerum accidere poſſet. Poſtea verò, converſis rebus, cognitum ſerò eſt, rejecto fortiore, conſilium valuiſſe minus ſalutare, expectatâque obſeſſionis tarditate, eſſe arcem amiſſam, quæ permagni erat ad Italicum bellum momenti, & quæ expugnari facile tunc a Borboniis poterat, ſi tantum ipſis conſilii fuiſſet, quantum erat virium. Sed opportunis locis præſidia ſunt poſita, factaque eſt arcis circummunitio arctior, & Vielmus Leſſius cum Liguſticâ legione, cohortibuſque aliis de omni exercitu relictus, qui toti negotio præeſſet, commeatuſque in arcem comportari prohiberet.

Inſtituta interim ad Forum Fulvii oppugnatio anni tempore adverſo impediebatur. Id erat oppidum in ripâ poſitum Padi, paullò editiore naturâ loco, arce tenui, atque opere

re ipſum oppidum partim vetuſto, minuſque firmo, partim recenti munitum; ſic tamen, ut, quà ſunt Caſale verſus recentes intermiſſæ munitiones, ipsâ tumuli acclivitate oppidum defendatur. Tunc autem major erat ex coortis imbribus oppugnandi difficultas. Abierat enim jam egregia illa cœli tempeſtas, quæ Borboniorum cœptis incredibili felicitate tamdiu obſecundare poſſe videbatur, ſi per duces quoſdam conſultò, ut videbatur, bellum trahentes fortunæ uti beneficio licuiſſet;& fluvii, qui frequentiſſimi ſunt in eâ regione, commoti aſſiduis tempeſtatibus admodum creverant, magnaque erat omnibus locis, atque itineribus facta labes, atque proluvies, adeo ut niſi ægerrimè ſupportari tormenta, & contineri in opere milites non poſſent, ipſa denique, aggere dilapſo, opera non conſiſterent. Tamen adminiſtrante Aramburo legato, qui diligentiam in expugnando oppido adhiberet, difficultates ſuperaverat pertinax militum labor, erantque opera perfecta, tormenta conſtituta, jamque pars murorum telis concuſſa procumbebat: cum repente Subalpini, qui præſidio erant oppido, eruptionem faciunt, ſub occaſumque ſolis ad noſtra opera accedunt. Noſtri, cum alius langueret a quotidiano labore, alius in opere verſaretur incautiùs, re novâ perturbati initium fugæ faciebant; hoc magis, quod & præſenti hoſtium, qui intolerantiùs ſuccedebant, & longinquo muralium tormentorum malo infeſtabantur. Ibi tum Hiſpanorum Prætorianorum Centurio propter rei militaris flagitium irâ flagrans, confoſſo milite, qui terga vertebat, reliquos quoſque acerbioribus

bus verbis interrogans, ſolerentne prætoriani milites fugere, inclinantes reſtituit; & Varrennenſis eodem tempore legionis de exercitu Genuenſi, itemque Virtianæ legionis Pyrochitrophori, Belgæque Prætoriani inter ſe cohortati, ne, integros quos ſuperaviſſent, victos extimeſcerent, cuneo facto ruunt in hoſtes, eoſque, multis vulneratis, atque interfectis, in oppidum repellunt. At illi, ubi noſtris refectis operibus, & diligentiori ſeptis cuſtodiâ, non defenſioni jam, non eruptioni locum eſſe intellexerunt, atque aucto tormentorum numero, vehementiùs labefactari murum, percellique, ac diſcindi propugnacula viderunt, ſimul veriti ſunt, ne, facto a noſtris non longe ab oppido in Pado ponte; navibuſque aliquot onerariis depreſſis, ſubſidiis ipſi, & commeatibus intercluderentur, conſilium cæperunt ex oppido noctu profugere. Itaque poſtero die diffractis tormentis omnibus, quæ erant in oppido, & projecto omni commeatuum genere, ne cui Borboniis uſui eſſet, cum in arcem confugere ſimulaſſent, ut ipſis conſilium clam eſſet oppidanis, accenſis aliquot in muro ad ſpeciem funalibus, eâ portâ, quæ eſt ad Padum, ſeſe multâ de nocte foras proripiunt: ſubitòque univerſi ſcaphis excepti refugiunt, perque Laumellinum agrum ad ſuos mirabili ſilentio evadunt incolumes. Celeritas tanta fuit illorum, noſtrorumque tam remiſſus, ac negligens in explorandis hoſtium conſiliis animus, ut, cum primo diluculo eorum profectio voce manuque ab oppidanis ex muro ſignificaretur, inſidias noſtri vererentur, neque prius profectos crede-

rent

rent, quàm intromiſſi vacuam offenderunt urbem a defenſoribus, & Subalpinorum admirati neceſſariò calliditatem irriſui ſe fuiſſe perdoluerunt. Forofulvienſis hic fuit oppugnationis exitus:

Philippus, his rebus geſtis, Occimianum proficiſcitur, pauloque poſt Caſale venit. Subalpinorum cohortes xx. quæ cum dcccc. circiter equitibus ab Rege Sardiniæ relictæ in ſpeculis prope Caſale conſtiterant, jam cum eſſet ad portas primum Philippi agmen, aliâ ex parte oppidi ſeſe properantes ejiciunt, flumenque tranſgreſſi ad reliquos ſuos advolant, qui caſtra antea jam a Caſali Tridinum tranſtulerant.

Mons, qui Ferratus dicitur, unius fere diei longe ab alpibus ſpatio disjunctus leniter ex æquatâ planitie aſſurgere incipit, tum collibus, vallibuſque diſtinctus amœniſſimis, duobus dextrâ, ſiniſtrâque Tanaro, Padoque fluminibus alluitur, ad ipſorumque fluminum confluentem deſinit. Hujus eſt montis regio optima, & fertilis, & regionis princeps urbs eſt Caſale propter ipſum ſita Padum, habuitque quondam, ut illa tempora ferebant, arcem munitiſſimam, quæ patrum noſtrorum memoriâ expugnata a Gallis, & everſa eſt. Una tum erat virtus Præfecti, maxima loci defenſio: nam Roccæſius Hibernicus præſtantis animi vir, nullâ periculi denunciatione permotus, cum dc. militibus victori exercitui opponere ſeſe non dubitavit. At Galli elati ſpe celeris, ut ipſi arbitrabantur, victoriæ, & fortaſſe majorum ſuorum eodem in loco virtute nimium feroces, eam ſibi arcem oppugnan-

gnandam depoſcunt. At verò ſive cunctationis tædio, cujus gens eſt intolerantiſſima, ſive quòd, non ſatis perſpecto arcis ſitu, primo illam impetu expugnari ſine tormentis poſſe temerè crederent, magno certè cum detrimento repulſi ſunt. Itaque morari neceſſariò, expectareque coguntur, dum tormenta adducantur, quorum erat ſubvectio duriſſima propter anni, ut diximus, tempus, viaſque omnes alto, tenacique luto corruptas.

Interim Gagius Padi, Tanarique pontes, Ticinique fluminis ripas certis obtineri ſtationibus juſſerat, nequà proruere hoſtes, & circumvenire a tergo noſtros poſſent: eodem etiam tempore & erat ad Haſtam occupandam Pompejam Gramondius Gallorum legatus profectus, & ipſe Gagius Ticinum, Parmamque cohortes, alaſque identidem ſubmittebat, quæ Vievillæi, & Caſtellarenſis exercitus augerent. Quarum rerum expectatione variâ angebantur hoſtes, neque certum invenire poterant, progredi ne Philippus longiùs, an regredi mallet, diverſique rapiebantur. Rex enim Sardiniæ, Haſtâ a noſtris Pompejâ occupatâ, omne ad ſe bellum transferri, ipſamque imperii ſui ſedem Auguſtam peti Taurinorum arbitrabatur. Auſtriaci autem, tantum Ticini, Parmæque copiarum contrahi cum viderent, Mediolano, Mantuæque timebant: & cum vellet uterque ſibi conſulere, neque alter ſine altero poſſet, non admodum conveniebat inter eos, quid agerent, & quam belli rationem potiſſimum inſiſterent. Neque præterea vacabant a bello aſpera Alpium culmina, cogebaturque Sardiniæ Rex,

in

in tantâ omnium rerum difficultate, eò etiam copiarum, & cogitationis ſuæ partem derivare. Nam quanquam Sardiniæ Regis legatus Leutronius, ob defenſum ſuperiore anno Cuneum, ſummæ homo virtutis habitus, & fidei ab eâ parte non ceſſaret, tamen Lautrecchius de exercitu Gallico legatus D. Columbani Fanum cæperat, quod Ocelo imminet, ipſumque expugnare Ocelum cum cohortibus xii. conabatur: & Mirapiſcenſem Gallorum item legatum, qui Liguſticam oram aſſervabat eam, quæ vergit ad occidentem ſolem, Cebam in maritimis alpibus ut tandem oppugnaret, Genuenſes hortabantur, rectèque monebant; quòd, Cebâ receptâ, propter loci opportunitatem, & levi incolarum, qui ferociſſimi homines ſunt, & Subalpinis infeſtiſſimi, præſidio ipſa protegebatur ab hoſtibus ora, & Galliæ Narbonenſis commeatus maximè ad bellum neceſſarii facilè explicabantur. Sed longè eſſe alia Mirapiſcenſi mens videbatur. Dum verò Genuenſibus Galli imperitiam bellandi, Gallis contra Genuenſes incuriam objectant agendi, interque ſe de belli ratione diſputant, belli tempus abit. Ocelum certè Leutronii virtus, Cebam Mirapiſcenſis indiligentia defendit, & avertit utroſque demum a bello gerendo, quæ ſuberat hyems iis in locis paulò maturior, & Regi Sardiniæ peropportuna, quem adverſus Borbonios, ſæviente hyeme, ipſa per ſe altitudo Alpium, itinerum difficultas, frigorum, niviumque immanitas, & vis tutaretur. Ita Oceli, Cebæque arcium oppugnationes, maximæ in maritimis, Cottiiſque Alpibus opportunitatis, dilatæ toties flagitioſis hominum

con-

conſiliis, ad extremum anni tempore adverſo dimiſſæ ſunt.

At Caſalenſis arx tormentis Dertonâ tandem advectis, conſtitutiſque, atque aliquot ollis immiſſis incendiariis ad deditionem compellitur. Dedititios Philippus productos omnes qui gregarii erant milites, neque apud ſe ſacramentum dixerant, Dertonam ad opus in arce faciundum mittit, reliquos acceptâ fide adverſus ſe ſuoſque ſocios arma non laturos, dimittit incolumes: Roccæſium vero Præfectum ſummopere collaudat, quod ſtrenue arcem defenderit, & proficiſcentem in Britanniam, ut eſſet in Caroli Stuartii exercitu miles voluntarius, non vulgari commendatione proſequitur, quæ fortem ejus, magnumque in Caſalenſi oppugnatione perſpectum animum ſignificaret.

Jam hyems aderat ſumma, & Brignolius Salius Genuenſi exercitui præpoſitus Genuam cogitabat, cui diſcedenti præclarum ipſe Philippus conſilii, magnitudinis animi, ſummi denique in patriam amoris teſtimonium dedit. Copiæ Genuenſes, Liguſticâ legione ad obſidionem arcis Alexandrinæ relicta, nonnulliſquæ cohortibus Dertonæ, Placentiæque collocatis, reliquæ cum Eſcerio caſtrorum præfecto in Liguſtica ora ad fines Galliæ Narbonenſis hyemare jubentur. Caſali ſua Malibojus hyberna conſtituerat. Haſtam Pompejam, expugnatâ jam a Gallis arce, cum x. cohortibus Montalius legatus Gallorum tenebat. Philippus cum reliquo exercitu, Gagioque in Galliam Ciſalpinam regrediebatur. Erat de itinere ejus, ut hoſtibus diutius celaretur, in-

certa edita in vulgus fama. Aliter enim, ac ipſe de Regis Philippi Patris ſententiâ, atque auctoritate conſtituerat, Placentiam proficiſci dicebatur; quem vulgi rumorem illa multum res adjuvabat, quod eo exercitus pars properare in hyberna videbatur. Ille tridui viam progreſſus ad Caſtrum novum ad Iriam amnem conſiſtere cogitur, imbribus coortis; quorum tanta erat vis, adeoque itinera interrupta, ut ne, lente quidem, ac paulatim procedere liceret. Summas flumina ripas ſuperaverant, ponteſque interruperant omnes, & reſtagnaverant late loca, eratque miſerabilis ſane, ac fœdus eluvionum reſpectus cum arma, viri, equi, jumenta, commeatus paſſim hæſitarent in luto, atque haud procul abeſſet, quin aquis obruerentur. Victis difficultatibus, cum Ticinum, quo cohortes, alaſque aliquot præmiſſas a Gagio fuiſſe diximus, copiæ tandem omnes conveniſſent, & quæ tempeſtatibus in itinere detentæ fuerant, & quæ Placentiam ire ſimulaverant; ipſe poſt paulo Philippus eodem pervenit. Inde Marchione Campoſanctenſi, qui ex vulnere in Dertonenſi oppugnatione accepto convaluerat, cum equitibus DC. & Pyrochitrophoris mille Mediolanum præmiſſo, qui adventum ſuum nunciaret, & caveret ab Auſtriacis arcem obtinentibus, Ticino ipſe digreſſus Maxentiam venit. Quo cum veniſſet, præſto ei fuerunt Senatus, Populique Mediolanenſis legati publice miſſi, qui civitatem in ejus poteſtate dicerent eſſe, non ſtudio partium properantes, aut ſubita erga Philippum benevolentiâ, ſed tradito more in cujuſcumque Principis verba jurandi, qui pro-

proprius urbem Mediolanum xx. paſſum millia exercitum admoverit. Ille ad xiii.kal.Jan. ipſo Regis Philippi Patris natali die, Mediolanum equo invehitur mirabili celebritate, ac plauſu. Nam & comitabantur hominem Dux Mutinenſium, Gagiuſque, ac Genuenſium legagatus Dominicus Pallavicinus, multique præterea Duces copiarum, & obviam ei prodierat Senatus univerſus, effuſumque vulgus præteritæ jam dominationis oblitum, & futuræ improvidum exultabat Philippi juventâ, novitate apparatus, & ſtudiis inanibus. Nulla etiam fuit regionis illius, & vicinitatis paulo notior civitas, quin partem Senatus ad Philippum miſerit gratulatum oratumque, ut in fidem, & clientelam reciperetur.

Hæc dum apud Borbonios geruntur, Lictenſtenius, quem in Lobcoviczii locum Auſtriaci in Italiâ exercitus imperatorem ſucceſſiſſe libro ſuperiore demonſtravimus, ſua in caſtra pervenit. Quæ cum eſſent caſtra inter flumina duo, Agoniam, & Seſſitem, iiſdem ipſe quoque neceſſario alluvionum, atque imbrium incommodis diſtinebatur, magnâque erat difficultate affectus, quâ ratione Ticinum amnem tranſiret. Sed decedentibus paululum aquis, & quod Philippum omnibus fere copiis Mediolanum contendiſſe audierat, vacare a cuſtodibus ripas exiſtimans adverſas, ad amnem Ticinum acceſſit. Secus autem, atque ipſe crediderat, eaſdem diligentiſſime a Vievillæo ripas cuſtoditas cum cognoviſſet, primum, converſo itinere, Sextum venit, quo in loco Ticinus amnis ex Verbano lacu erumpit; deinde eo etiam tranſjectu prohibitus,

 quod

quod omnia noſtri loca præoccupaverant, mutato rurſus itinere, caſtra ad Olegium, opportuno, atque edito loco, communit: ubî vero ab Hiſpanis, qui Mediolanum, itemque a Gallis, qui Montemferratum tenebant, urgeri ſe poſſe a fronte, atque a tergo videt, relictis centuriis turmiſque aliquot ad Olegium, qui Ticini fluminis ripas aſſervarent, Tridinum ipſe demum ſe recepit, ut ibi communicatis cum Rege Sardiniæ conſiliis, de totâ belli ratione conſideratius deliberaret.

At Gagius Mediolano profectus cum xx. hominum millibus ad amnem Ticinum pervenerat, pontemque e regione Olegii efficere ſe velle ſimulaverat. Dum autem Auſtriaci magno concurſu eo contendunt, dum illum ponte, tranſituque ut prohibeant, aggerem extruere, tormenta collocare, ripas denique communire feſtinant, ipſe magnam equitum partem, qui ſuos in equos ſinguli ſingulos pedites imponerent, occulte, celeriterque progredi jubet præfectiſque eorum, quid fieri velit, oſtendit. Hi, cum ad locum perveniſſent, qui Gula ſicca appellatur, vado reperto, equites, peditesque ita, uti erat a Gagio præceptum, flumen tranſeunt, raptimque pontem efficiunt, munitionemque ad capita pontis inſtituunt. Quâ re nunciatâ Gagius extemplo movet, reliquumque eodem ponte tranſducit exercitum. Tranſductum in duas partes diſtribuit, & partem Olegii ſubſiſtere jubet, partem ita collocat, ut Verbano lacu, Ticinoque amne hoſtes intercludantur. Decepti Auſtriaci ſimulatione pontis, ſubitoque equitum peditumque noſtrorum tranſitu perturbati ſtatim

tim profugiunt, Novariamque, continenti impetu petunt. Gagius, longius a Ticino amne ſubmotis hoſtibus, atque expeditis commeatibus, Mediolanum revertitur.

Interim Coraphæus præfectus caſtrorum Regis Neapolis, & trib. mil. legionis Macedonicæ a Caſtellarenſi legato miſſus cum centuriis aliquot Pyrochitrophorûm, & equitibus ccc. tormentiſque caſtrenſibus vi. Guardiſtallum Duci Gonſagæ, qui principatum ibi obtinebat, datâ fide, nihil ſe oppidanis nociturum, occupat; eoque occupato, & communito, Brixelloque item, & Rubierâ caſtellis in poteſtatem redactis, nullâ interpoſitâ morâ, Rhegium Lepidi proficiſcitur, ejuſque civitatis imperium Duci Mutinenſium reſtituit. Quo facto, præſidia, cuſtodiaſque ad ripas Gabeli fluminis diſponere, ad ipſaſque Mutinæ portas provolare cœpit. At Pallavicinus, qui Reginæ Ungariæ juſſu Mantuæ præerat ſummæ homo in imperio ſeveritatis, ac diligentiæ, cognitis his rebus, copias ſtatim ſuas contrahit, atque auget. Subſidia Mirandulam, ſubſidia item in Mutinenſem arcem ſubmittit. Frumentum omne, pabulumque ab dexterâ Padi parte quoquoverſus Mantuam ad ſe ferri jubet. Graviſſimas iis, qui non paruerint, pœnas conſtituit hoc conſilio, ut, ſi forte Borbonii arces oppugnare illas inſtiuiſſent, quæ opinio percrebuerat, ipſæ eſſent arces paratiores, noſtri autem inopiâ rerum neceſſariarum, duriſſimoque anni tempore diſcedere ab oppugnatione cogerentur.

Erant interea Mediolani plena lætitiâ, & gratulatione omnia eorum, qui Philippi, no-

vorumque hoſpitum adventu gaudere, & eorum, qui ex tantis rebus geſtis finem reſpicere periculorum videbantur. Erat anni tempus a bellicis laboribus remotiſſimum; Urbs fertilis, & copioſa; ipſi Mediolanenſes benigni homines, & perhoſpitales, ut his omnibus rebus invitati Borbonii, quaſi in perpetuum viciſſent, neque ulli jam ſubeſſent hoſtes, facile curam omnem, & diligentiam remitterent.

At non languebat Sardiniæ Rex, neque, tantis acceptis incommodis, deſerebat ſe; delectus habebat, renovabat bellum: atque interdum, dejectum ſe imperii parte maximâ, & fructuoſiſſimâ cum videret ſine exercitu, ſine commeatu, ſine ſociorum auxiliis, quos propria bella, propriæque calamitates prememerent, illud cogitabat, ſi poſſet conſilio vincere, quos ſuperare armis non poterat. Proinde Gallos potiſſimum reſpiciebat, qui Italiam ad ſe minus pertinere arbitrabantur, ſperans, illos aut tolerabili aliquâ conditione ſibi adjungere, aut ab Hiſpanis, qui diſſimillimo ſunt ingenio, avertere, aut certè tractandis conditionibus ſerere inter concordes cauſſam ſuſpicionum, atque inimicitiarum. Et iiſdem forte diebus peropportune ceciderat, ut inter Regem Borruſſiæ, & Reginam Ungariæ pax conciliaretur. Itaque unum illud eſſe tempus exiſtimant de pace agendi, dum victi ſperare Auſtriaci, ſublato in Germaniâ bello teterrimo, & defectione Regis potentiſſimi, timere Borbonii victores inciperent, dat ejuſmodi ad Regem Galliæ literas: Seſe quidem defendendi imperii ſui causâ, non lædendi alterius ad arma

arma deſcendiſſe : factum eſſe nimiâ Hiſpanorum cupiditate, atque obſequentiâ Gallorum, ut bello Italia omnis ardeat gravi, & calamitoſo : quo bello intelligere ſe, quantam jam ipſe rerum ſuarum jacturam fecerit, & videre etiam, quantum ſit cito diſcrimen aditurus omnium reliquarum; nihilominus tamen, niſi Galliæ Rege auctore, atque agente quamprimum ab armis diſcedatur, eo ſe eſſe animo, atque obfirmato, ut ad extremum uſque ſpiritum prius depugnet, quâm patiatur dominari in Italiâ Philippum : regnante enim Neapoli, atque in locupletiſſimis provinciis Carolo, ſi Frater ejus Philippus Galliam Ciſalpinam teneat, quam ſibi, quam Liberis ſuis ſpem reliquam futuram, aut regnandi, aut omnino quieſcendi? Cum hæc ita ſint, tamen, ut exploratum ſit omnibus, & quietem ſe ab initio ſpectaſſe, & nihil bello, quam ſecuritatem quærere, pacem, quæ conditionibus ſit non iniquis conſtituta, ſeſe non repudiaturum, neque recuſaturum, quominus Philippus in Italiâ ſedem, regnumque collocet, ſi modo ex æquo, bonoque ita opes quoque ſuæ augeantur, ut non ſemper ſibi ſit a potentiore finitimo timendum. Acceptas Rex Galliæ literas cum Argenſonio communicat, qui cum a bello, ut diximus, Italico valde abhorreret, magnopere auctor fuit Regi ut oblatam conciliandæ pacis occaſionem arriperet, neve quid Hiſpani cuperent, ſed quid ſua poſtularent tempora, cogitaret : illos qui Italiam omnem concupierint, nunquam fore æquâ parte contentos, nunquam quieturos : ipſum, exhauſto ærario, atque

que attritis viribus provinciarum, debere aliquando ſibi ſuiſque conſulere; neque tantum gloriæ, atque utilitatis quæſitum, paucis expugnatis in Belgio arcibus, & nonnullis in Italiâ caſtellis receptis; quantum eſſe factis in Occitaniâ conjurationibus religionis calumniâ, Britannicoque in novâ Galliâ promontorio amiſſo, periculi, ac detrimenti importatum. Afflictos hoſtes non perditos exurgere jam, factâque cum Rege Boruſſiæ pace, properare in Italiam infeſtis ſignis Germanicas legiones, quarum vim, atque robur addubitandum quidem eſſe, num Hiſpani ſcœnis, ludiſque Mediolani marcentes ſuſtinere queant. Quibus rebus cum Regem commoveri Argenſonius videret, liberius jam ſuadere, atque in extremâ oratione ſuâ monere illum cœpit, tantam rem non eſſe cuiquam committendam, ne iis quidem, quibuſcum maximis de rebus communicare conſueverit, jactatam enim multorum ſermonibus, atque conſiliis efferri facilius, quam explicari poſſe. Dat uni Argenſonio negotium Rex; atque ille ſtatim Campoſium, qui Regis erat apud Genevenſem Civitatem legatus, aſſimulatâ itineris cauſâ, propius Auguſtam Taurinorum in villam quandam accedere jubet, eodemque Sardiniæ Rex hominem e ſuis certum mittit. Cum Gallus pacem expeteret, bellum Sardinienſis formidaret, facile inter utrumque conditiones convenere, quarum conditionum hanc fuiſſe ſummam ſatis conſtat. Haberet Philippus Hiſpani Regis F. Dertonam, Parmam, Placentiam, Cremonam; ejuſque imperii fines eſſent amnes Iria, Abdua, Ollius,
uſque

uſque quo amnes hi in Padum influunt, atque ad confluentem uſque Abduæ Padus ipſe: Sardiniæ Regi Mediolanenſis provincia reliqua, ipſaque urbs adjungeretur Mediolanum: nullum illi in Finarium jus, nulla unquam eſſet auctoritas: Onelienſis tractus omnis, itemque Serravallis arx, ager, oppidum Genuenſium eſſent: daret Rex Galliæ, daret Rex Sardiniæ fidem, impetraturos ſeſe a Cæſare Genuenſibus ſummi earum regionum imperii jus, quas regiones in vallibus Iriæ, Macræque fluminum, ex Cæſariano quodam jure, & beneficio Dynaſtæ poſſiderent: Dux Mutinenſium reſtitueretur in integrum, eique præterea pars daretur agri Mantuani, quæ Mutinenſi provinciæ finitima eſt, & pertinet ad Padum; & item ad eum, morte Ducis Gonſagæ, Guardiſtallenſium regio perveniret: invitarentur Veneti in ſocietatem oblatâ Mantuâ; ſi forte grandi, atque opportuno præmio excitari poſſent: Hetruria a Franciſco Lotharingio, qui acceptâ nuper Imperatoria in Germaniâ dignitate tenebatur, ad Carolum fratrem transferretur. His conſtitutis rebus, fœdus fieret inter Italiæ Principes ſanctum, æternum; quo ex fœdere, communibus conſiliis, armis Mediolanenſis arx, Forumque Juliuntorum, Mantua denique expugnaretur, & quæ cujuſque Principis pars ex fœdere futura eſſet, ei ſtatim aſſignaretur: Omnis ita demum ex Italiâ Tranſalpinorum dominatus in perpetuum tolleretur. Erant conditiones Hiſpanis pro re natâ non incommodæ, atque Italiæ potiſſimum perutiles, cui tandem ſuos agnoſcere Principes, atque ab infinito exte-

rarum

rarum nationum metu reſpirare aliquando contingebat, magnumque merito ſapientis conſilii ſui fructum Sardiniæ Rex tuliſſet: ſed Hiſpanorum, ſi vera tacere nolumus, cupiditas tanto obſtitit bono, fatumque neſcio quod Italis, atque Hiſpanis ipſis infenſum vertit ad extremum omnia. Nam, cum Sardiniæ Regis mandata in Hiſpaniam perferenda curaſſet Rex Galliæ, eaque ſibi literis ſuâ manu ſcriptis non aliena ab æquitate videri oſtendiſſet, fremere Hiſpaniæ Rex, atque indignari cœpit; iis conditionibus commodius multò Sardiniæ Regi, qui Borboniis partibus adverſiſſimus ſit, quàm Philippo conſuli Borboniorum Regum Filio, Fratri, Genero. Itaque, ſummâ adhibitâ celeritate, Oſcenſium Ducem excurrere in Galliam jubet, qui Regem ab intempeſtivâ pace deterreat; in quâ ſi eum perſtare videat, tum Hiſpanos non libenti quidem animo ad otium, & concordiam, ſed deſcenſuros tamen, ſuamque victoriam Gallorum amicitiæ condonaturos dicat, ſed ita, ut provinciis Philippo ex fœdere attribuendis Laudis Pompejæ, atque etiam inſuper Alexandriæ, Montiſque ferrati oppida, agrique accedant. Quæ Hiſpanorum reſponſa cum magnam pacis deſperationem afferrent, veritus eſt Sardiniæ Rex, ne diutius agitata res Auſtriacis tandem ſuboleret, ipſeque propterea ab iis relinqueretur, quos relinquere moliebatur. Itaque, dimiſsâ ſtatim pace, cum intelligeret, non defore ſibi Germanorum auxilia, qui in Italiam deſcendere cum legionibus, jamque appropinquare dicebantur, ſuſpicatus fore id, quod accidit, ut ab Argenſonio

rio certior per literas factus de pacis conditionibus Malibojus minus diligenter de bello cogitaret, Leutronium, xx. ſubito contractis cohortibus, ad recipiendam Haſtam Pompejam proficiſci jubet. Leutronius, primo impetu, ſuperato ex itinere Tanari ponte, eâ celeritate progreſſus eſt, ut adventus ſui famam pene præcurreret. Perterritus Montalius, qui Haſte Pompejæ cum x., ut diximus, cohortibus Gallicis præerat, nuncios ad Malibojum mittit alios, atque alios, qui petant, atque orent, ut ſibi celeriter ſubveniat: ſeſe hoſtium, qui tanto ſuperiores numero ſint, ſuſtinere impetum non poſſe. Malibojus ad hæc unum modo reſpondit: Nihil eſſe a Subalpinis hoſtile metuendum; ipſos de compoſitione agere, atque ad otium vergere univerſos; neque interim ullum Montalio ſubſidium mittit. Quod nobis quidem nullâ ratione factum a Malibojo videtur, propterea quod, quocumque eſſet animo Sardiniæ Rex, defendenda fuerat arx, neque tam incertis rebus committendum, ut certum in periculum non minima exercitus pars veniret. Montalius ab hoſtibus circumventus, qui tormenta etiam ad oppugnationem neceſſaria raptim advexerant, tribuſque locis jam collocaverant, ſimul diffiſus paucitati militum ſuorum, & de ſubſidiis nequicquam efflagitatis deſperans, portas aperuit, abjectiſque armis, ſe atque oppidum Leutronio dedit. Malibojus captum prius oppidum ſenſit, quam ſubſidio poſſet, aut vellet accurrere, quod erat tamen, deductis Caſali, Monte-calvoque præſidiis, facere conatus. At Hiſpanis tantus incidit terror,

ror (quod, omnia hæc cum non ſine conſilio facta eſſe ſibi perſuaſiſſent) hoſtes timebant, ſociis diffidebant, ut, relictâ Alexandrinæ arcis obſidione, quæ fame jam coacta extremâ, haud procul aberat a deditione, pedem confeſtim referre cœperint, eorumque receptus, projectis ſarcinis, atque impedimentis, conſimilis fugæ videretur. Quo facto, tam paucis diebus ſeſe fortuna inclinavit, ut cohortium Gallicarum deditio ad Haſtam Pompejam Borboniorum in Italiâ felicitati finem attuliſſe videatur, eademque initium inſequentium calamitatum.

F I N I S.

611612